

**ROMA'DA CUMHURİYET'TEN
PRİNCİPATUS'LUĞA GEÇİŞ**

Yüksek Lisans Tezi

Yüksel ŞAHİN

T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ROMA'DA CUMHURİYETTEN PRİNCİPATUS'LUĞA
GEÇİŞ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Yüksel ŞAHİN

Danışman : Yrd.Doç.Dr. Yusuf KAYA

ESKİŞEHİR-1993

**Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane**

ÖZET :

Roma'da M.Ö.509' da başlayan Cumhuriyet yönetiminin en önemli özelliği "Senatus", "Halk Meclisleri" ve "Magistratus'luklar" arasında ortak bir yönetim anlayışı ile devletin yönetilmesi geliyordu Bu üç organ arasında karşılıklı denge temeline dayalı bir düzen ve işbirliği vardı Cumhuriyetin Akdeniz fetihleri sırasında, bu dengenin "Senatus" lehine değişmesine rağmen, daha sonraki dönemde, özellikle Augustus ile başlayan Principatus'lukla birlikte siyasal denge ağırlıklı olarak Princeps'e (yani İmparator, önder kişi) geçmiştir. Cumhuriyet kurumları eskisi gibi var olmalarına rağmen işlevleri, etkinlikleri Cumhuriyet dönemine oranla çok gerilemiştir. Artık, erkin sahibi Princeps olduğu için, Cumhuriyet'in karşılıklı sorumluluk ve denge anlayışı yerine, tek kişinin etkin olduğu yönetim şekline (Principatus'luk) geçilmiştir.

SUMMARY:

Republic government system began in Roma B.C. 509, the most important characteristics of Republic government system are "Senatus", "Comice's" and "Magistrats" have a common understanding of administration and to govern the country in that direction. Among these three there were harmony, regulation and cooperation based on mutual balance. Although this balance has moved in the favour of "Senatus" during the conquest of Mediterranean, in later era, especially beginning with Augustus and then together with Principatus the political power has been gained by Princeps (i.e emperor, leader). Although there are still institutions of Republic as they were in the old days, when they are compared to the era of republic their functions and efficiency are not as good as they were. Because the Princeps has all the power, instead of Republic's mutual responsibility and understanding of balance, equality, the type of government that only one person has all the efficiency and power has been brought to power.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ	I
KISALTMALAR	II
KAYNAKÇA	III-IV
GİRİŞ	1
I.BÖLÜM : CUMHURİYET DÖNEMİ KURUMLARI	
A).HALK MECLİS'LERİ	3
1.Comitia Curiata	3
2.Comitia Centuriata	4
3.Comitia Tributa	6
B).SENATUS (İHTİYARLAR MECLİSİ)	10
C).MAGİSTRATUS'LUKLAR	13
1).Consül'lük	14
2).Questor'lük	16
3).Dictator'lük	17
4).Censor'luk	18
5).Practor'luk	19
6).Aedil'lik	19
7).Tribunus'luk	20
II.BÖLÜM : CUMHURİYETİN SONLARINA DOĞRU ROMA'NIN GENEL DURUMU	
A).GRACCHUS'LARIN REFORMLARI	21
B).SYLLA'NIN YÜKSELİŞİ	24
C).CUMHURİYET'İN SONU	29
D).CAESAR'DAN SONRAKİ KARIŞIKLIKLAR (M.Ö.43-30)	34
III.BÖLÜM : CUMHURİYET'TENPRİNCİPATUS'LUĞAGEÇİŞ	
A).PRİNCİPATUS'LUK	39
B).PRİNCEPS'İN YETKİLERİ	41
1).Tribunicia Potestas	41

2).İmperium	42
3).Pontifex Maximus (Baş Rahip)	43
C).AUGUSTUS DÖNEMİNDE YÖNETİM	
1).Halk Meclisleri	43
2).Senatus	45
3).Concilium Principis (İmparatorluk Kurulu).....	49
4).Magistralaratus'lar	50
a).Consül'ler	50
b).Praetor'lar	51
c).Diğer Magistratus'lar	51
d).Augustus'un Oluşturduğu Magistratus'lar.....	52
D).AGUSTUS'UN DİĞER ALANLARDAKİ	
REFORMLARI	53
SONUÇ	55

ÖNSÖZ

Araştırmamın konusu olan “Roma’da Cumhuriyet’ten Principatus’luğa Geçiş” adlı çalışmamın başlangıcında Roma Cumhuriyet dönemi kurumlarından “Senatus”, “Halk Meclisleri (Comitia’lar)” ve “Magistratus’ların” yapısını, işlevlerini belirttikten sonra Cumhuriyet’in sonlarına doğru Roma’daki iç çalkantıları ana çizgileriyle işledim.

Özellikle Cumhuriyet döneminin II.y.y.’ından itibaren Roma’nın Akdeniz fetihlerinde, izlemiş olduğu dış politikası gereği Senatus’un oynadığı rolü belirttim. Ancak, Cumhuriyet’in sonlarına doğru (daha çok M.Ö.I.y.y.’n ortalarından itibaren) iç savaşın bütün şiddetiyle sürmesi sırasında kurumlardaki değişimleri göstermeye çalıştım.

Roma Cumhuriyeti’nin yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı yıllarda, Augustus’un kendisinin de “Monumentum Ancyranum”da belirttiği gibi; “Savaşlara son verdiğini, Cumhuriyet’in bütün kurumlarını yeniden kazandırmıştır” Bu bağlamda Augustus’la Roma’nın Erken İmparatorluk diyebileceğimiz Principatus’luk dönemini bütün özellikleriyle göstermeye çalıştım. Ancak, konumuzu işlerken bu dönemin klasik kaynaklarına, görev yapmakta olduğum bölgenin (Mardin İli) olanaksızlıklarından dolayı yeterince ulaşamadım. Fakat, buna karşın bu konuyla ilgili incelemelerden olabildiğince yararlandım. Kuşkusuz araştırmamda bazı eksiklikler olmuştur. Fakat ileride yapılacak araştırmalarla bu eksiklerin giderilmesine çalışılacaktır.

Burada, gerek konunun seçimi gerekse yazımı sırasında araştırmamın sonuçlanmasında, gerekli yapıcı eleştirileri ve katkıları ile tezimin biçimlendirilmesinde yardımlarını esirgemeyen Sayın Hocam Yrd.Doç.Dr. Yusuf KAYA’ya teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca tezimin bilgisayarda yazılması sırasında gerekli titizliği gösteren Adil AKYEL ve Tahsin YILDIRIM’a da teşekkür ederim.

KISALTMALAR:

A.Ö.F.Y.	Açık Öğretim Fakültesi Yayını.
A.Ü.S.B.F.Y.	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.
A.Ü.D.T.C.F.T.A.D	Ankara Üniversitesi Dil-Tarih, Coğrafya Fakültesi
Tarih Araştırmaları Dergisi.	
An. Uy. Ans.	Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi.
Ans.	Ansiklopedi.
A.g.m.	Adı geçen makale.
A.g.y.	Adı geçen yapıt.
bkz.	bakınız
c.	cilt.
Der.	Derleyen.
İ.Ü.E.F.Y.	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını.
İ.Ü.E.F.T.E.Y.	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü
Yayını.	
M.E.B.	Milli Eğitim Basımevi.
M.Ö.	Milattan Önce.
M.S.	Milattan Sonra.
R.E.	Paulys Real-Encyclopödie der Classischen Altertums-
Wissenschaft.	
R.-St.	Römisches Staatsrecht.
s.	sayfa.
T.T.K.B.	Türk Tarih Kurumu Basımevi.
Uygarlıklar Ans.	İletişim Atlash Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi.
Roma Dünyası.	
vb.	ve benzeri.
vd.	ve devamı.
y.y.	yüz yıl.

KAYNAKÇA

A).KİTAPLAR

1.Klasik Kaynaklar:

- AUGUSTUS, Ankara Anıdı (Monomentum Ancyratum), Çev.Hamit Dereli, M.E.B.,İstanbul, 1949.
- CAESAR, G.Julius. Galia Savaşı (Bellum Gallicum), Çev.Hamit Dereli, M.E.B., İstanbul, 1955.
- POLYBIOS, Anayasal Gelişme Kuramı, (Kitap 6: Ayrım 1-8, 43-57), Çev.,Kurthan Fişek, Der. Mete Tunçay. Batıda Siyasal düşünceler Tarihi, A.Ü.S.B.F.Y., Ankara, 1969.

2.Modern Kaynaklar

- AKŞİT, Oktay. Roma İmparatorluk Tarihi, İstanbul, 1985, c.I.
- ARSAL, S.Maksudi. Umumi Hukuk Tarihi, Ankara, 1942.
- ATLAN, Sabahat. Roma Tarihi'nin Ana Hakları, İ.Ü.E.F.Y.,İstanbul, 1970.
- BERKİ, Şakir.Roma Hukuku, Ankara, 1949.
- BLUNT, A.W.F. Batı Uygarlığının Temelleri, Çev.Müzehher Erim, İ.Ü.E.F.Y.,İstanbul, 1979.
- BOSCH, Clemens. Roma Tarihinin Ana Hatları, Çev.Sabahat Atlan, İ.Ü.E.F.T.E. Yayını, İstanbul, 1940.
- DEMİRCİOĞLU Halil. Roma Tarihi-Cumhuriyet I.Kısım, T.T.K.B.,Ankara 1987.
- Dİ MARZO, Salvatore. Roma Hukuku, Çev.Ziya Umur, İstanbul, 1959.
- HOMO,Le'on. L'Empire Romain, Paris, 1930.
- KARADENİZ, Özcan. Roma Hukuku, Ankara, 1977.
- Lisans Tamamlama Programı Eskiçağ Tarihi, A.Ö.F.Yayını, Eskişehir, 1991.
- MOMMSEN, Theodor. Römisches Staatsrecht I-II-III, Leipzig, 1899.
- NEİL, W.H.Mc., Dünya Tarihi, Çev.Alaeddin Şenel, Ankara, 1989.

- PARİBENİ, Roberto. Roma Ailesi, Çev.Şemseddin Talip, İstanbul, 1935.
- RADO, Türkan. Principatus devrinde Roma Hususi Hukukunun Senatus Consultumlar Yoluyla Islahı, İstanbul, 1953.
- SARIGÖLLÜ, Ayşe. Roma Edebiyatında Tarih, Ankara, 1983.
- ŞENEL, Alaeddin. Siyasal Düşünceler Tarihi, A.Ü.S.B.F.Yayımları, Ankara, 1982.
- TANILLI, Server. Yüzyılların Gerçeği ve Mirası. İlkçağ, İstanbul, 1988, c.I.
- TUNK, Edward Vön. Das Römische Imperium Das Oströmische Reich, Zurich 1958.
- OKANDAN, Recai G. Roma Pozitif Amme Hukukunda Principatus, İstanbul, 1943.
- UMAR, Bilge. Türkiye Halkının ilkçağ Tarihi, İstanbul, 1984, c.II.
- UMUR, Ziya. Roma Hukuku, İstanbul, 1974.

MAKALELER

- BAYDUR, Nezahat. “Roma’da İ.Ö.II.yüzyıldaki Reformlar”, Bellekten, CXL / 157-160, Ankara, 1979, s.175-228.
- DEMİRCİOĞLU, Halil. “Roma Devleti’nin Eyalet (Provincia) Sistemi Hakkında”.A.Ü.D.T.C.F.T.A.Dergisi, c.V / 8-9 ayrı basım, Ankara, 1967.
- ERZEN, Afif. “Roma İmparatorluğu’nun dağılmasında Eyaletlerin Oynadığı Rol” Bellekten, c.XXII / 85, Ankara, 1958, s.93-100.

C).ANSİKLOPEDI’LER

- Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, c.II.
- Meydan Larousse Ansiklopedisi, c.I, X.
- Paulys Real-Encyclopadie der Classischen Altertums-Wissenschaft, Stuttgart, c.XVII / 2, XXII / 2.
- Roma Dünyası. İletişim Atlası Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi, c.V.

GİRİŞ:

Efsanevi tradisyona göre Roma, Anadolu'da Çanakkale Boğazı'nda , Troia şehri prenslerinden Aeneas'ın ardılları tarafından kurulmuştur.¹ Remus ve Romulus adındaki ardıllardan Romulus Remus'u öldürmüş ve kendi başına Palatinus tepesinde Roma şehrini kurmuştur. Roma'nın kuruluş tarihi M.Ö. 753 olarak kabul edilmektedir.

Roma, önceleri Krallık ile yönetilen ve halkı Patrici ve Pleb diye ikiye ayrılan bir şehir devleti idi. Kral, devletin siyasi, adli ve dini şefi ; diğer bir deyişle en yüksek yönetici, en yüksek komutan, en yüksek hakim ve en yüksek rahip idi. Kralın Roma halkı üzerinde ölüm ve dirim hakkı vardı. Vermiş olduğu ölüme mahkumiyet kararları Halk Meclislerince gözden geçirilemezdi.² Kralın bütün bu yetkileri, onun tam hukuklu vatandaşlardan aldığı emretme (İmperium) gücüne dayanıyordu.³ Kral verasetle devletin başına geçmezdi. İhtiyarlar Meclisi'nin (Senatus) önerisi ile Curia Meclisi tarafından seçiler ve kendisine emretme yetkisi verilirdi. Kral, yapacağı işler hakkında da Senatus'a danışırdı. Öldüğü zaman ise yeni kral seçilinceye kadar, her beş gün için bir geçici kral (İnterrex) atanırdı. Etrüsk krallarının M.Ö. VII.y.y.'da Roma'ya egemen olmaları krallık kurumunun işlevlerinde değişikliğe neden oldu. Bu dönemde krallık daha mutlak bir karektere büründü. Krallar Etrüsk hükümdar elbiseleri giydiler,taç taktılar,asa taşıdılar ve tahta oturmaya başladılar. Artık,Senatus'a danışmaz oldular. Bundan böyle kral dışarda gezerken önünde Etrüskler'de olduğu gibi, ellerinde baltalar taşıyan adamlar (Lictor) yürümeye başladılar. Etrüsk kralları döneminde Roma'ya sınırsız ve mutlak bir devlet otoritesi girmiştir.

1.Halil Demircioğlu, Roma Tarihi.Cumhuriyet I. Kısım, T.T.K.B., Ankara, 1987, c.I, s.36.

2.Şakir Berki, Roma Hukuku, Ankara, 1949, s.20.

3.Demircioğlu,A.g.y.,s.54.

Senatus denilen İhtiyarlar Meclisi kraldan sonra en önemli organ idi. Üyeleri kral tarafından Gensler'in⁴ ihtiyar başlarından ömür boyu ile seçilen Senatus, kralın bir danışma meclisi (Consilium) idi. Bu kurul çeşitli konular hakkında krala önerilerde bulunur, Curia Meclisi'nden geçmiş kararlar hakkında krala görüşünü bildirirdi.

Roma'da tam hukuklu vatandaşların genel işler hakkında karar vermek için toplandıkları Curia Meclisi (Comitia Curiata) vardı. Pleblerin giremediği bu meclis, Roma'daki tek yasama meclisi idi.⁵ Bu mecliste oylar tek kişi hesabıyla değil, Curia hesabıyla verilmekteydi. Her Curia birliğinin bir oyu vardı.

Roma'da başlıca iki sosyal sınıf vardı. Patriciler ve Plebler denilen bu sınıflardan ilki, tam hukuklu Roma vatandaşlarından oluşmaktaydı. Bunlar, yönetim, ordu, adalet ve maliye konularında özgür olan ve her türlü ayrıcalıktan yararlanan aristokratlardı. Bu sınıf kendi aralarında oluşturdukları Gens birlikleri, Curia ve Tribus birliklerinin doğal üyeleri sayılırlardı.

Plebler, vatandaşlık hukukunun ancak bir kısmına sahip olan bir sınıftı. Onlar, devlet korumasında oluyorlar, ticaret ve mülkiyet hukukuna sahip bulunuyorlardı. Ancak, evlenme hukukuna sahip olmadıklarından Patricilerle evlenemiyorlar, orduya giremiyorlardı. Ayrıca, siyasi haklardan da yoksun idiler ; yani, ne seçebiliyorlar ne de seçilebiliyorlardı. Bundan dolayı, bunlara "oy hakkı olmayan vatandaş (cives sine suffragio) " da deniyordu.

Krallık döneminde var olan bu iki sınıf daha sonraki dönemlerde Roma'da önemli siyasi ve sosyal yapılanmanın kaynağı ve dinamiği olmuşlardır.

4.Gens: Roma'da birçok ailelerden oluşan birliğe verilen addır. Klan da denilebilir. Gens üyeleri arasında kan akrabalığı, ortak inanç, ortak mezarlık, ortak mülkiyet ve hukuk anlayışı vardı. Her Romalı kendi şahsi adı (Praenomen) yanında üye olduğu Gens'in de adını (Nomen gentile) söylerdi. Çünkü, gens üyeleri kendilerinin ortak bir atadan geldiklerine inanırlardı.

5.Berki'ye göre, Krallık döneminde Curia Meclisleri seçim hakkına ve yasama yetkisine sahip değillerdi. Berki, A.g.y., s.20.

I.BÖLÜM: CUMHURİYET DÖNEMİ KURUMLARI (M.Ö. 510-27)

A) HALK MECLİSLERİ

1. Comitia Curiata (Halk Meclisi):

Eski Roma' da Patricilerden (Tam hukuklu vatandaşlar) meydana gelen ve genel işler hakkında karar veren bir organ olan Comitia Curiata, Plebler katılmadığı için tam bir halk meclisi sayılmazdı. Ancak, ülkedeki tek yasama organı idi. Comitia Curiata meclisinin görevi kralı seçmek, yasaları yapmak, savaş ve barışa karar vermektir. Bu meclis, kral (rex) veya ara kral (interrex) tarafından düzenli olarak Mart ve Mayıs aylarının yirmi dördünde toplantıya çağrılırdı (lus agendi cum popula)¹.

Bu meclis, krallığın yıkılması ile (M.Ö.509) herhangi bir güç ve hukuksal açıdan herhangi bir etkinlik kazanmamıştır. Meclis, tam hukuklu vatandaşlar tarafından oluşturulduğu için Halk Meclisi olma niteliğinden uzaklaşmış, aristokratik bir nitelik göstermiştir. Krallık döneminde (M.Ö.753-509) krallara ait olan İmperium yetkisi, Cumhuriyet döneminde Comitia Curiata' ya geçmiştir (Lex de İmperium). Comitia Curiata'da oylar Curia* hesabı ile verilmekteydi. Kişi oyu geçerli değildi.

Krallık döneminde kral, Senatus'un önerisi ile Curia meclisi tarafından seçilir ve kendisine emretme yetkisi verilirdi.² Bu meclis sorunların görülmesinde yöneten memurun sorduğu sorulara yalnızca kabul veya red cevabı veriyordu. Cumhuriyet döneminde Curia meclisi önemini yitirmiştir.³ Sadece Centuria meclisi tarafından seçilen memurları onaylama hakkı elinde bırakılmıştır.

¹ Theodor Mommsen, Römisches Staatsrecht, III, Leipzig, 1899, s.316

* **Curia:** Curia birlikleri Atina' daki kardeşlik (Phratria) birliklerine benzer, mahalli ve siyasi bir gruplaşma idi. Aile ile gens birlikleri gibi kan akrabalığına dayanan birlikler değillerdi.

² Halil Demircioğlu, Roma Tarihi-Cumhuriyet I.Kısım, T.T.K.B., Ankara, 1987, c.1, s.54

³ Clemens Bosch Roma Tarihi'nin Ana Hatları, Çev: Sabahat Atlan, İ.Ü.E.F.T.E.Y., İstanbul, 1940, s.17

Halk meclislerince yapılan yasalara Leges adı verilirdi. Yasa önerme hakkı Magistalara ait bir yetki idi. Curia meclisi yapılan öneriyi değerlendirme yetkisine sahipti. Yasa önerileri meclise verilmeden önce Senatus' a gösterilirdi.⁴

Devlet yönetimi ile ilgili her halk kararı Senatus onaylamadığı takdirde geçerli olmazdı. Buradan da anlaşıldığı gibi Senatus, Cumhuriyet döneminde yasama hakkını Comitia Curiata'dan almıştır. Comita Curiata yaklaşık olarak (M.Ö. 367)'de anayasa reformundan önce politik yaşamdan bütünüyle kaldırılmıştır. Her zaman karar alabilecek faaliyette buldukları ileri sürülemez.⁵

2.Comitia Centuriata:

Bu meclis, yüzer kişilik birliklerin (centuria) bir araya gelmesinden oluşmaktaydı. Centuria'ların varlığı krallık dönemine kadar çıkarılabilir. Tradisyon'a göre krallardan Servius Tullius yaptığı reformlar sonunda, halkı Centurialar halinde örgütlemiştir.⁶ Bu örgütleme, askeri değişikliklerin gereğinin bir sonucu idi.

Krallık dönemi sonlarına doğru devlet yaptığı reform hareketlerinde önce askerlik işinden başlamış, Pleb olsun, Patrici olsun bütün mal - mülk sahiplerinin ordu hizmetlerine gelmelerini istemiştir. Bunun için de önce plebler de dahil olmak üzere halk beş kısma ayrılmıştır. Centuria örgütüne göre, Patriciler ile Plebler aynı ordu içinde birlikte görev alacaklardı. Askerlik hizmetlerinde servet esas alınmıştı. Her asker, gerekli olan silah ve giyim eşyasını kendisi sağlamak zorunda idi. En fazla serveti olanlar birinci sınıfı oluşturuyordu ve bunlar orduya süvari, ağır piyade olarak katılıyorlardı. Bu sınıfın adı Classis' di. Hafif piyade birliklerden oluşan ikinci sınıfa Infra Classem adı verilmekteydi. Bundan sonra gelenler ise teknik işlerle uğraşanlar, borazan veya tranpet çalan mızıkacılar ve en son pek az veya hiç serveti olmayan ve gerektiğinde kendilerinden faydalanılan proletarii (yedekler) geliyordu.

⁴ Şakir Berki, Roma Hukuku, Ankara, 1949, s.27; Türkan Rado, Principatus Devrinde Roma Hususi Hukuku' nun Senatus Consultumlar Yoluyla Islahı, İstanbul, 1953, s.10

⁵ Mommsen, R.- St. III, s. 316.

⁶ Atlan, A. g. y., s. 32; Demircioğlu, A. g. y., s. 56.

1.Sınıf	18	Centuria	(100 kişilik bir bölük) süvari
1.Sınıf	80	Centuria	ağır piyade
2.Sınıf	20	Centuria	hafif piyade
3.Sınıf	20	Centuria	hafif piyade
4.Sınıf	20	Centuria	hafif piyade
5.Sınıf	30	Centuria	hafif piyade
5.Sınıf	2	Centuria	Teknikerler
5.Sınıf	2	Centuria	Mızıkacılar
5.Sınıf	2	Centuria	Proletarii

Her sınıfın Centuriaları içinde askerler; gençler (Iuniores) ve yaşlılar (seniores) olmak üzere ikiye ayrılmışlardı. Pleb'lerin yeni görev almalarıyla, siyasi haklarla desteklenmesi gereği sonucunda yeni bir meclisin kurulması kaçınılmaz olmuştur. Yapılan bu yeni reform ile eskiden Krallık döneminde geçerli olan Gens ve Curia düzeni yerine yüzler (Centuria) düzeni geçmiştir.

Centuria meclisinde oylar topluluk oyu olarak Centuria'lara veriliyordu. Herhangi bir sorun karşısında 98 oylu birinci sınıfın Centuriaları birlikte hareket ettikleri takdirde çoğunluğu sağlayacakları için diğer Centuria'ların oylamaya katılmalarına gerek kalmazdı ve bu durumda da birinci sınıfın isteği yerine gelmiş olurdu. Atlan' a göre, "Patriciler ile Plebler arasındaki sınıf mücadelesinde, ileri bir anlaşma hareketi olan Centuria örgütündeki siyasi sınıflamada rol oynayan nokta, eski kan bağılılığı yerine, servet ve askerlik hizmeti olduğu için, bu örgüt eski Aristokrat yönetim ile servet miktarına bağlı yeni yönetim (Timokrazi) arasında bir geçit görevini görmekteydi."⁷ Ancak, Roma Cumhuriyeti' nde zamanla gelişimi içinde demokratik öğelerin çoğaldığı gözlenir. Roma rejiminin demokratikleşmesinde az hukuklu kabul edilen Pleb'lerin tam hukuklu vatandaşlar olan Patrici'lerle eşit haklara sahip olmaları büyük rol oynamıştır.

Diyebiliriz ki Roma, Cumhuriyet dönemi başlarında oligarşik, zamanla gelişimi içinde aristokratik, timokratik ve sonuçta demokratik bir Cumhuriyet

⁷ Atlan, A.g.v., s.33.

olmuştur.⁸

Comitia Centuria' nın toplantılarında (Ius agendi cum populo); önemli politik sorunlar savaş ilanı ve barış kararı, yasa önerisi, meclis üyesi seçimleri ve devlet düzenine aykırı olaylar karara bağlanırdı. Meclisi toplantıya çağırın şef bir söylevde bulunduktan sonra, orduya şu soruyu (regatio) yöneltirdi. "Şu ya da bu ülkeye savaş açmayı istiyor, emrediyor musunuz?" Ayrıca, birliklerin kumandanlığı için önerilen kişileri de belirliyordu. Tartışma yapılmadan oylamaya geçilmekteydi.⁹

Comitia Centuriata' nın bu yetkilerinden en önemli olan yasama yetkisi, Senatus'un Centuria Meclisi kararlarına karşı veto hakkını (Patrum Auctoritas) kazanması ile Senatus'un eline geçmiştir.¹⁰

3.Comitia Tributa:

Roma'da Krallık rejiminin yıkılması Patrici'lerin işine yaramıştır. Pleb'lerin, Krallık dönemindeki statüleri devam etmekteydi. Devlet içindeki bütün hukuktan yalnızca Patrici'ler yararlanabiliyordu. Cumhuriyet döneminin en etkin organı olan Senatus da onların elinde idi. En zenginlerin çoğunluğu oluşturduğu Centuria Meclisinde de Patrici'ler en etkili grubu oluşturuyordu. Pleb'lerle Patrici'ler arasında, siyasi ve sosyal eşitsizlik bulunmaktaydı. Pleb'ler, Cumhuriyet dönemi başlarında Patrici'lerle mücadeleye başlarken kendilerini örgütlemek gereğini duymuşlardır.

Patrici - Pleb mücadelesinin sonunda, siyasi sosyal, ekonomik ve dinsel ayrılığın ortadan kaldırılması yönünde hareketler başlamıştır.Pleb'lerin, yeni haklar kazanabilme yönündeki çabalarında ilk atılımları siyasi örgütlenme alanında oldu. Plebler, kendi sorunlarını görüşecek ve çözüm üretecek özel bir Pleb Meclisi (Consilia Plebis Tributa) oluşturdular.Bu meclisin başkanına "Tribunus", kararlarına ise "Plebiscita" deniyordu. Pleblerin Meclisi olan Consilia Plebis Tributa'nın başlangıçta

⁸ Demircioğlu, A.g.y.,s.170.

⁹ Server Tanilli, Yüzyılların Gerçeği ve Mirası (İlk Çağ), İstanbul, 1988, c.I, s.428.

¹⁰ Mommsen, R-St.III, s.326.

devlet hukukunda önemli bir rölü yoktu. Aksine, devrimci kitlelerin basit gösterileri niteliğini göstermektedir. Fakat, Plebler aralarından Tribunlarını (Halk Temsilcileri) seçince, miras hukukunu (Lex sacro) uygulamaya başlayınca halk meclisi örneğinde örgütlenmişlerdir.

Bu meclisin aldığı kararlar, halkın kararları (Plebiscita)'dır. Bunlar yazılmışlar ve Aedilleri tarafından Cares mabedinde korunmuşlardır.¹¹ Pleblerin, devletin resmi organlarından farklı bir meclis kurması, Patricilerin elinde bulunan devlet iktidarına karşı yeni hükümet oluşturmak istenmesi gibi devrimci bir hareket olarak değerlendirilebilir.¹² Plebler, M.Ö. 494' te kitle halinde Kutsal dağa çekilerek Patrici'lerden bazı siyasal istemlerde bulunmuşlardır. Patriciler, Pleblerin geri dönmeleri karşılığında, Pleblerin ileri sürdüğü üç şartı kabul ettiler. Bu şartlardan ilki genel af ilanı idi. İkinci şartları ise fakir Pleblerin borçlarının silinmesi ve borçlarından dolayı köleliğe düşenlerin tekrar bağımsızlığa kavuşmaları idi. Anlaşmanın son maddesi de Pleblerin hukukunu koruyacak iki Pleb temsilcisinin tanınması idi. Böylece, bu temsilcilerin kişilikleri "dokunulmaz ve kutsal" sayılmaktaydı.¹³ Temsilciler bir yıllığına seçilmekteydiler. Bu temsilcilerin Lictorları, memurluk cübbeleri ve emretme (imperium) güçleri olmadığı için devlet memuru değillerdi. Devlet memurları olmamalarına rağmen, temsilcilerin geniş yetkile sahip oldukları görülmektedir. Bu temsilciler, Pleblerin hukukunu Patrici memurların keyfi hareketlerine karşı koruma hakkına (iusauxilii) sahiptiler. Ayrıca, devlet memurlarının resmi işlerine karşı veto kullanmak (ius intercedendi) ve aksini yapanları tutuklatma ve cezalandırma (ius coercendi) hakkı da vardı. Dictatör seçiminde ve olağanüstü dönemlerde, halk temsilcilerinin yetkileri askıya alınmasına rağmen,¹⁴ normal zamanlarda şehir içinde pleblere şu veya bu suretle haksızlık edenleri tutuklatarak, Pleb Meclisi'nde (Consilia Plebis Tributa), Pleb topluluğu ile görüşmek (ius agendi cun plebe) ve hatta bu topluluğun kararı ile servet müsadareleri veya ölüm cezalarını verdirmek haklarına

¹¹ Bosch, *A. g. y.*, s.18.

¹² Demircioğlu, *A. g. y.*, s.90.

¹³ Tanilli, *A. g. y.*, s.42.

¹⁴ Tanilli, *A. g. y.*, s.433.

sahip bulunuyorlardı.¹⁵

Halk temsilcilerin sayıları önceleri iki iken daha sonraları on'a çıkarılmış ve kendilerine yardımcı olarak polis sıfat ve yetkisine sahip iki de yardımcı (aediles plebi) verilmiştir.

Tüm çabaların zamanla yeterli olmadığı ortaya çıktı. Plebler, Patricilerin tekelinde bulunan yasaların yazılı hale getirilmesi istemiyle tekrar harekete geçtiler. Bu hareketin sonunda, Patriciler, yasaların yazılı hale getirilmesini kabul ettiler. M.Ö.451' de, yasaları yazıya geçirmek için Consül yetkisine sahip on kişiden oluşan bir kurul (deceumiri consulari imperio legibus scribundis) oluşturuldu.¹⁶ Yazıya geçirilen yasalar, 12 levha üzerine yazılarak Forum' da herkesçe okunabilecek bir yere asıldı. 12 Levha Kanunları da pleblerin siyasal eşitlik istemlerini karşılayamadı. Çünkü bu yasalardaki hükümlere göre, plebler yine Patricilerle evlenemiyorlar ve ticaret yapamıyorlardı. Decemvirlerin görevlerinin bitmesine rağmen, görevi bırakmamaları üzerine, M.Ö.449'da Plebler ikinci kez Kutsal Dağ'a çıktılar. L.Valerius ve M Horatius, Consüllük görevine seçilerek kendi adlarıyla anılan yasaları yayınlamışlardır (Leges Valeriae-Horatiae). Bu yasalara göre;

1) Vatandaşların itiraz ve temyiz (Provocatio) hakkı kesin olarak onaylanıyordu; yani, halk, Dictatör hariç tüm seçilmiş memurların haksız hareketleri karşısında Halk Meclisi'ne başvurabilecekti.*

Pleb Tribunuslarının dokunulmazlığı tanınacak ve sayıları on'a çıkarılacaktı. Pleb Meclisi'nde (Consilia Plebis Tributa) verilen ve yalnız Plebler için geçerli olan kararların (Plebiscita) bundan böyle Centuria Meclisi kararları ile eşit sayılması kabul edilecekti.

Demircioğlu'na göre, bu yasalar Pleblerin Patricilere karşı elde ettikleri hakları ve Pleb Meclisi'nin Centuria Meclisi ile eşit düzeye gelmesini güvence altına aldıkları

¹⁵ Demircioğlu, A. g. y, s.92.

¹⁶ Bosch, A. g. y, s.19.; Demircioğlu, A. g. y, s.96.

* Decemvirlik döneminde bu hak bir süre kaldırılmıştı.

için, Roma'nın Magna Carta'sı sayılabilir.¹⁷ Consilia Plebis Tributa'nın aldığı kararların kanun niteliği kazanması sonucunda Patriciler de bu meclise girip oy kullanmaya başladılar. M.Ö.447' den itibaren Pleb Meclisi, Comitia Tributa adını alarak yeni bir halk meclisi haline geldi. Bu ise meclisin eski şeklini değiştirmiştir. Bundan sonra Comitia Curiata, Comitia Centuriata ile aynı hukuki statüye sahip ikinci bir halk meclisi oldu. M.Ö.287 ve Patriciler Pleb meclisinin Senatus' a eşit bir yasama gücüne sahip olduğunu kabul ettiler.¹⁸ Centuria meclisinden farklı olarak, şimdi, içinde bütün Roma halkının oyunu kullandığı yeni bir halk meclisi oluşmuştur. Yalnız, Comitia Tributa'da oylar Tribus hesabına göre kullanılmaktaydı. Comitia Tributa'da her Tribus'un bir oyu vardı ve toplam 35 geçerli oy bulunmaktaydı.¹⁹ Bu nedenle Comitia Tributa daha demokratik bir düzen göstermektedir.

Öte yandan, Halk Meclis'nin kararları genel yönerge niteliğinde olup, Magistratus'ların önerileri üzerine alınabiliyordu. Tanilli'ye göre, en geniş katılımın sağladığı halk meclislerinden biri olan Comitia Tributa bile, orta ve büyük mülk sahiplerinin çıkarlarını temsil etmekten öteye geçemiyordu.²⁰ Yani, geniş halk kitlesini oluşturan köylüler ve küçük çiftçilerin Roma'dan uzak olmaları, katılımı sınırlayan önemli bir etken sayılmaktaydı. Roma'nın dışında kalan ögelerin de yönetime katılımının sağlanması, daha sonraki dönemlerde oluşturulan Roma Barışı (Pax Romana)'nın en önemli hazırlayıcısı oldu.

Comitia Tributa'da ancak küçük memurlukların (magistratusluk) seçimi yapılabiliyordu. Yine yüksek memur seçimi Comitia Centuriata'da yapılmaktaydı. Tezimizin ikinci bölümünde, Sylla' nın yükselişi döneminde belirttiğimiz gibi (Bkz.s.24) ünlü Magistratus Consül Sylla'nın bir meclis kararı ile kendisini belirsiz bir süre için Dictatorluğa seçirmesinde amaç, devlete yeni bir anayasa ve şekil

¹⁷ Demircioğlu, A. g. y. s.99.

¹⁸ Aleaddin Şenel, Siyasal Düşünceler Tarihi, A.Ü.S.B.T.Y., Ankara, 1982, s.237.

¹⁹ Atlan, A. g. y. s.31; Demircioğlu, A. g. y. s.100.

²⁰ Tanilli, A. g. y. s.437.

vermekti.²¹ Sylla'nın anayasası ile Comitia Tributa'nın görevi yalnız küçük devlet memurlarını seçmek olmuş, böylece Senatus sınıfı egemenliği güvence altına alınmak istenmiştir.

Yalnız hemen belirtmeliyiz ki bu Dictator'luğun eski Cumhuriyet dönemi Dictatorluğu ile yalnız bir isim benzerliği vardır. Çünkü Cumhuriyet dönemi Dictator'luğunun süresi 6 ay olarak sınırlanmıştır (Bkz. Dictator, s.18)

B).SENATUS (İHTİYARLAR MECLİSİ)

Krallık döneminin organlarından olan Senatus, Cumhuriyet döneminde en etkin organlarından biri oldu. Krallık döneminde danışma kurulu durumunda olan ve yasa çıkarma yetkisi bulunmayan Senatus, zamanla bu konularda söz sahibi tek organ durumuna gelerek, geniş bir iktidar otoritesi kazanmıştır. Tarihi gelişim içerisinde krallık döneminde sadece Patricilerden oluşan Senatus zamanla Plebleri de içine almak zorunda kalmıştır.

Cumhuriyet döneminde Senatus'un gelişmesini şöyle sıralayabiliriz: Krallık döneminde genslerin aile başkanlarından seçilen Senatus üyeleri, şimdi Comitia Curiata tarafından seçilmeye başlamıştır. Cumhuriyet döneminde de Senatus bir danışma meclisidir; gerçek yetkiler Magistralar ve Halk Meclisleri'nde idi.²² Bu dönemde Auctoritas* yetkileri de zamanla ortadan kalkmıştır. Ancak, buna rağmen Senatus Roma Devleti'nin tartışmasız gerçek sahibi idi.²³ Devlet hazinesi Senatus'un elinde idi. Magistraların görev dağıtımı, yıllık görev sürelerinin uzatılması, elçi kabulleri gibi konuların da görüldüğü en yüksek organ Senatus idi.

Senatus ' un en önemli görevlerinden biri de İnterrex (Ara kral) seçmekti. Her ne kadar Roma'da Krallık dönemine son verildiyse de Romalı muhafazakar karakteri

²¹ Ziya Umur, Roma Hukuku, İstanbul, 1974, s.85.v.d.

²² Rado, A. g. y., s.11.

* **Auctoritas**: Sorumluluk, erk. Bu Senatus Auctoritas kavramı M.Ö.II. y.y.'dan beri kullanılmıştır.

²³ Tanilli, A. g. y., s.437

gereği, krallık dönemi kurumlarını başka isimlerle korumuştur.İşte bunlardan birisi de Interregnum kurumudur. M.Ö.III.y.y.' dan beri Pontifex²⁴ ve Augures²⁵ memuriyetlerini ellerinde bulundurmalarına karşın,bütün Interrex'ler Patrici'lerdendir. Interregnum bir kurum olarak en son M.Ö.53-52 yıllarında görülmektedir.²⁶Roma topraklarının genişlemesinden sonra eyaletler ve yönetimleri önem kazanmıştır.Eyaletlere gönderilen yöneticiler Senatus içerisinde seçilmekte ve yaptıkları işlerden dolayı, bu organa karşı sorumlu tutulmakta idiler.²⁷

Magistralar, Senatus'un bir yönetim kanadı ve erki kullanan biricik organı oldukları halde, Devlet politikası konularında Senatus'un düşüncesi doğrultusunda harekette bulunmak durumundaydı. Magistralar daha çok günlük işlerin yönetimi ile uğraşmaktaydılar. Savaş ilan etmek, orduyu toplamak, ordu kumandanlarını atamak, askerleri cezalandırmak, hazinenin yönetimi, dışişleri, yenilen devletlerin durumunun belirlenmesi, anlaşma imzalamak gibi önemli devlet işleri Senatus'un denetiminde idi.²⁸

Senatus'un en önemli görevi ülke maliyesinin denetlenmesi, gelir ve giderlerin düzenlenmesi idi. Sinatus'un bu yönde bir kararı olmadıkça defterdarların kamu paralarını devletin çeşitli bölüm yada kurumlarına ayırmaları mümkün değildi. Vatan hainliği, suikast, zehirlenme ve önceden tasarlayarak adam öldürme gibi kamusal bir kovuşturmayı gerektiren ve İtalya topraklarında işlenen suçlara bakmak da Senatus'un yetki alanına girerdi. Savaşa ve barışa karar vermek, elçileri kabul etmek, iç sorunları çözmek gibi birçok yetkilere sahip Senatus'a baktığımızda, Roma anayasasının aristokratik nitelikte bir anayasa olduğu ileri sürülebilir. Polybios, Roma anayasasının güçler dengesine dayalı, karışık bir anayasa olduğunu ve Senatus'a bakarak Roma

²⁴ Pontifex: Roma' da toplumun tapınım işlerini yöneten rahip. Pontifex Maximus, başrahip olup tapınım işlerini yönetmek dışında, takvimleri düzenlerler, bayram günlerini saptarlardı.

²⁵ Auqures: Etrüsk etkisi altında kurulmuş bir rahip gurubu. Auqurlargöç isaretlerine ve özellikle kuşların uçuşuna bakarak tanrıların arzularını anlamaya çalışırlardı.

²⁶ Mommsen, P.St I, s.18.

²⁷ Halil Demircioğlu,"Roma Devleti' nin Eyalet (Provincia) Sistemi hakkında, A.Ü.D.T.C.F.T.A.D., c V. sayı 8-9' dan ayrı basım, Ankara, 1967.

²⁸ Rado, A. g. y., s.12.

anayasasının aristokratik nitelikte bir anayasa olduğunu söylemenin pek doğru olmadığını savunmaktadır.²⁹

Senatus başlıca, önceden devlet işlerinde çalışmış deneyimli kimselerden oluşuyor ve iş süresi hiç bitmiyordu. Bu yüzden Senatus, deneyimden doğan bilginler topluluğu durumunda idi. Roma'nın bunalım dönemlerinde Senatus, giderek güç kazanmaya başladı. Özellikle Kartaca savaşları sonunda elde ettiği yetkiye hak kazandı.³⁰ Roma devleti parlak gelişim ve yükselme göstererek Akdeniz dünyasında Universal (İmperium Romanum) bir devlet olmuştur.

Senatus'un aldığı kararlar (Senatus Consultum) yasa niteliğinde olmamalarına rağmen, zamanla Magistraları bağlayıcı duruma gelmişlerdir.³¹ Daha sonra Senatus, Centuria Meclisi'nin (Comitia Centuriata) verdiği, fakat kendisinin uygun görmediği kararlara karşı veto hakkını (Patrum Auctoritas) kazandı ve bu kararları onamayı da kendi işleri arasına soktu. Bu durum, Senatus'u devletin değişmez ve gerçek sorumlusu durumuna getirdi. Yalnız, zamanla Senatus'un boşalan üyeliklerine (Senatör'lük) serbest atama yapılmaya başlandığı için, eski Magistralar da Senatör oldular. Demircioğlu'na göre, "bu durum yüksek memurlarla Senatus arasında bir kafa ve görüş, hatta belki de çıkar beraberliği kurulmasına götürdü. Bu memurlar da yavaş yavaş, Halk Meclisi'nden çok Senatus'un kararlarını yürüten adamlar haline geldiler ve Senatus'un gücü çok fazla arttı."³² Halk temsilcilerini kendi içine almakla Senatus, kendisi için tehlikeli olan iktidarlarını kullanmayı bile başarmıştır.³³

Senatus'u toplantıya çağırma yetkisi Magistraya ait idi. Yetkili Magistra toplantı gününü, yerini ve genel olarak gündemi bildirmek üzere toplantıya davet ederdi. Geçerli mazeret dışında, tüm Senatörler toplantıya katılmak zorunda idiler.

²⁹ Polybios, Anayasal Gelişme Kuramı (Kitap 6: Ayrım: 1-18, 43-57), Çev. Kurthan Fişek, Res. Mete Tunçay, Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi, A.Ü.S.B.F.Y., Ankara, 1969. s.137 vd.

³⁰ A.W.F.Blunt, Batı Uygarlığının Temelleri, Çev.Müzehher Erim, İ.Ü.E.F.Y., İstanbul, 1979, s.80.; W.H.Mc Neil, Dünya Tarihi, çev.Alaeddin Şenel, Ankara, 1989, s.139.

³¹ Rado, A. g. y., s.13.

³² Demircioğlu, A. g. y., s.75.

³³ Tanilli, A. g. y., s.437.

Gelmeyenlere gerekli cezai işlemler uygulanmaktaydı. Toplantı günü alışılmış dini tören (auspicium) yapıldıktan sonra Magistra toplantıyı açar ve önerisini (relatio), ya bizzat kendi okur veya başka bir Magistra'ya okutur. Genellikle teklifler tartışılır ve ondan sonra oylamaya geçilirdi; fakat bazı hallerde doğrudan oya geçildiği de görülürdü.³⁴ Konu görüşmeye konmuşsa, başkan görüşmeleri yeterli görünce verilecek kararı kısaca tekrar ederek, oyları toplardı. Gündemdeki konular bittikten sonra toplantıya son verilir (mittere, demittere senatum) ve kabul edilen karar da (Sententia) eğer aleyhinde bir veto (intercessio) yoksa, Senatus Consultum (Senatus Kararı) adını alırdı.

Yasama yetkisi Comitia Centuria'nın elinde bulunduğu için Senatus, Cumhuriyet dönemi boyunca yasama yetkisini eline alamamış, danışma meclisi statüsünde kalmaya devam etmiştir.³⁵ Senatus kararlarının Consül'lerce gözönünde bulundurulması ve uygulanması bir gelenek haline gelmiştir. Magistralar Senatus'un onayı olmadan önemli bir girişimi göze alamamaktaydılar.³⁶ Böylece sorumluluğu Senatus'la paylaşma gereği duyuyorlardı.

Cumhuriyet'in sonlarına doğru dış politikanın gerekli durumlarında Senatus' un anayasaya uygun en gerekli önlemi, kendisi ile bağlantılı olarak devlet düşmanının açıklandığı, Senatus Consultum Ultimatum'dur. Bu, Consül'lere ekonomik bağımsızlıklar dahilinde Dictatör olma gücünü sağlamıştır.

Senatus'un Cumhuriyet döneminde elde ettiği yetkiler Principatus'luk döneminde, diğer yönetim birimlerinde meydana gelen değişiklikler gibi, farklı bir yörüngeye oturmuştur. Tanilli'nin deyimıyla "ilk zamanlardan başlayarak, Senatus'un askeri ve ataerkil soylularının egemenliğini temsil eden Roma Cumhuriyeti"³⁷, Augustus' un girişimleri ile başka bir niteliğe bürünmeye başlamıştır.

34 Rado, *A. g. y.*, s.13.

35 Demircioğlu, *A. g. y.*, s.74.

36 Rado, *A. g. y.*, s.15 vd.

37 Tanilli, *A. g. y.*, s.437.

C) MAGİSTRATUS' LAR

Roma'da çeşitli dönemlerde devletin başında bulunan büyük memurlara Magistratus deniyordu. Magistratus'lar seçimle göreve gelirlerdi. Roma'daki en önemli Magistratus'luklar sırasıyla Consül'lük, Pleb Tribunus'luğu, Questor'luk, Censor'luk, Praetor'luk Aedil'lik ve olağanüstü durumlara özgü bir memuriyet olan Dictatorluk idi.

1).CONSUL'LÜK:

Cumhuriyet döneminin en önemli yürütme organı Consül'lük idi. Krallık döneminde, eskiden krala ait kudret ve yetkiler Consül'lük makamında toplanmıştı. Başlangıçta, Consul'ler Praetores (önde giden, komutan, başkan) adını taşıyorlardı. Ancak M.Ö.366'dan itibaren devletin ikinci derecede önemli memurları olan ve adli, hukuki işlerin yönetimini üzerine alan memurlara Praetor adı verilince, baştakiler Consül adını almışlardır.³⁸ Consül'lerin kudretini gösteren semboller, Etrüks krallarından alınmış olan makam koltuğu (Sella Curilis), kenarlarında erguvan renkte şeritler bulunan beyaz togalar (Toga Praetexta) ve Consül'lerin önlerinde giden ve balta taşıyan (Fasces) 12 Lictor'dur.Fakat Lictorlar şehrin sınırları içinde balta taşımazlardı.

Consül'ler şimdi Comitia Centuriata'larca seçilmekte ve Curialarca İmperium verilmektedir. Consül'ler polis güçlerini, emirlere ve yasaklara uymayanları cezalandırmak için kullanıyorlardı.

Askeri gerilimin azalmasına karşılık, kanunların gücü arttıkça Praetor'ların despotça yetkileri sınırlandırıldı. Bu sınırlamalardan üçü çok önemlidir. Bunlardan ilki ortak yönetim (Collegialitas) idi. Bu, eşit güce sahip iki Consül'ün aynı anda devletin başında bulunması idi. Bu yönetim Sparta'daki kralların durumunu andırmakta idi. Ortak yönetimin en önemli özelliği Consül'lerden her birinin diğerinin yaptığı fakat

³⁸ Özcan Karadeniz, Roma hukuku, Ankara, 1977, s.21.

kendi düşüncesine uygun görmediği bir işi, sahip olduğu itiraz hakkı (*ius intercedendi*) ile durdurma yetkisi idi.³⁹ Bu durumda Consül'ler birbirine danışmaya ve biraraya gelmeye başladılar. Berki'ye göre "önceleri, her iki Consül aynı değerde değildi. Major Consul, Minor Consul'den daha çok yetkili ve söz sahibi idi. Consül'lerin her ikisi de eşit kabul edildikleri Major Consul (veya *praetor proximus*) sayıldıkları andan itibaren, her Consül ayrı ayrı ve eşit yetkiye sahip olmuştur."⁴⁰

Bu memuriyetin diğer bir özelliği ise görevlerinin süresinin bir yıl (*annuitas*) olması idi. Bu süre bitince Consül'ler doğrudan görevden çekilirlerdi. Görevden çekilen Consül'ün, görev sırasındaki hareketlerine karşı sorumluluk durumu vardı. Görev sırasındaki dokunulmazlıkları, görevlerinin bitimi ile kalkardı.⁴¹ Yani, bu sürenin bitiminde yaptıkları işlerden dolayı yargılanırlardı (*Provocatio ad populum*). Hellas (Yunanistan)'da memurlar memuriyetleri sırasında yaptıklarından dolayı yargılanabilirlerdi.

Consül'ler görüşülmesi gerekli konuları *Senatus*'a sunma (*ius aqendi cum senati*), halk toplantıları düzenleme, seçim ve yasaları onlarla görüşme hakkı vardı. Fakat, *Senatus* karşısında bazı konularda faaliyetleri sınırlandırılmıştı. Örneğin, devlet hazinesinden para harcayamazlardı. Hazineden para harcama *Senatus*'un hakkı olarak yerleşmiştir. Bu nedenle Consül'ler *Senatus*'la iyi geçinmeye çalışırlardı. Consül'lerin *İmperiumu*'nun en açık hissedildiği alan askeri alan idi. Memlekette asker toplanan, savaş vergisi belirleyip, toplayan, orduları yöneten Consül'lerdi. Adalet işlerinin de son söz sahibi organ Consül'lük idi. Yani devlet içinde en yüksek hakim Konsül'ler idi.⁴² Bundan başka, devlet işlerine başlarken Tanrı arzularını sormak (*auspicia publica*) görevi de bunlara aitti.

39 Demircioğlu, *A. g. y.*, s.72.

40 Berki, *A. g. y.*, s.23.

41 Demircioğlu, *A. g. y.*, s.72.

42 Consul'ler önceleri sopa yada balta ile kafayı uçurma cezası verebilmekte idiler. Bu yetkileri, çok geçmeden *Lex Valeria de provocatione* (Temyiz hakkı) tanıyan bir kanunla sınırlandırılmıştır. Böylece kişiler Konsül'lerin kararlarına karşı halk meclisleri'ne başvurabilmişlerdir. Demircioğlu, *A. g. y.*, s.73.

Consül'lerin, İmperium Domi aynı şehir işlerindeki yetkileri, İmperium Militiae yani askeri işlerdeki yetkilerine göre daha kısıtlı olmuştur.

Görevli oldukları sırada Consül'ler Senatus üyelerini seçerlerdi. Görevi sona eren Consül'ler, politika işlerine değişik görevlerde devam ederlerdi. Özellikle, Roma ele geçirdiği toprakları eyaletler halinde örgütledikten sonra, buralara Praetor'luk ve Consül'ük etmiş kimseleri, bir yıllık görevle atardı.⁴³

Consül'ler zamanla kendilerine yardımcı olarak görevliler almak zorunda kaldılar. Artan işlerin iki kişi tarafından yerine getirilememesi, yardımcı alınması zorunluluğunu doğurdu.

2).QUESTOR'LUK:

Consül'lere yüklenen görevlerin giderek ağırlaşması üzerine, yardımcı görevlilerin atanmasına gerek duyuldu. Özellikle adli işlerin artması üzerine, Consül'ler yanlarına Questor denilen yardımcı iki memur almışlardır. Önceleri Praetor'lar tarafından seçilirdi. M.Ö.V.y.y.'in ikinci yarısından başlayarak seçimle memurluğa gelmeğe başladılar. Questor'lar, ceza ve disiplin soruşturmalarına bakarlardı; özellikle ekonomik ve mali nitelikteki idari işleri de görürlerdi.⁴⁴ Devlet hazinesini (aerarium) yönetikleri için, onların müdahalesi olmadan hiç bir ödeme yapılamazdı.⁴⁵ Daha sonraki dönemde. vergilerin, para cezalarının alınması, ganimet ve savaş esirlerinin satılması, para basımı v.b. gibi konularda da etkili olmuşlardır. Questor'lar, Consül'lerin yardımcıları olarak da savaşta onun yanında bulunur; yaralanma ve hastalık gibi durumlarda yerine geçiyorlardı.⁴⁶ Devlet arşivinin de koruyucusu Questor'lar idi. Sayıları önce iki iken sonra dörde çıkarılmıştır. M.Ö.267'de sayıları sekize, Sylla

43 Blunt, A. g. y., s.81.

44 Tanilli, A. g. y., s.429.

45 Polybios, Anayasal Gelişme Kuramı (Kitap 6: Ayrım 1-18, 43-57) s.136; Demircioğlu, A. g. y., s.73

46 Tanilli, A. g. y., s.429.

döneminde yirmibeş, Caesar döneminde kırk'a çıkarılmıştır.⁴⁷

3).DİCTATOR:

Cumhuriyet döneminin en önemli memuriyeti olan Dictator, Roma'da olağanüstü durumların bir yürütme görevlisi idi. Senatus, olağanüstü bunalım dönemlerinde Consül'lerden birini Dictator olarak atardı. Dictator, 6 aylık bir süre için seçilirdi ve tek başına hükmederdi. Yetkileri eski krallar gibi sınırsız olup, yaptığı işlerden dolayı hiç bir zaman sorumlu olmazdı. Dictator'luk seçimine Halk Meclisi katılamazdı.⁴⁸ Halkın Consül'lere karşı haklarını koruyan yasalar Dictator'u bağlamazdı. Dictator'un göreve başlaması üzerine, Consül'ler hemen emrine girerlerdi. Dictator'un yanında yardımcı olarak, yalnız kendi tarafından atanan ve onunla beraber görevi biten bir süvari albayı (Magister eguitum) bulunurdu.

Dictator, en uygun Patrici'lerden seçilirdi. Dictator'un olağanüstü durumun bitmesi ile görevden çekilmesi bir gelenektir.⁴⁹

Dictator'luk, dış görünüşü ile monarşik bir nitelik göstermesine rağmen, devletin yapısında, bu yönden önemli bir değişiklik yapmamıştır. Olağanüstü durumların çözümünde çok başarılı sonuçlar elde edilmiştir. Dictator'lar yalnız ikinci Pön savaşlarında Halk tarafından seçilmiştir. Demircioğlu'na göre, "Dictator'ların halk tarafından seçilmeye başlanması, bu görevin eski anlamını ortadan kaldırmış, M.Ö.82' de Sylla döneminde de monarşik devlet formunun bir çeşit basamağını oluşturmuştur."⁵⁰ Sylla, önce meclis kararı ile kendisini belirsiz bir zaman için Dictator'luğa seçirmiştir. Bu Dictator'luğun eski Cumhuriyet dönemi Dictator'luğu ile yalnız isim benzerliği vardır. Çünkü, daha önce Dictator'luğun süresi 6 ay olarak sınırlanmıştır.

Olağanüstü dönemlerin memuriyeti olan Dictator'luk, günümüzün sıkıyönetim

⁴⁷ Atlan, A. g. y, s.35.

⁴⁸ Demircioğlu, A. g. y, s.73.

⁴⁹ Tanilli, A. g. y, s.430.

⁵⁰ Demircioğlu, A. g. y, s.74.

rejimlerine benzemektedir.⁵¹

4).CENSOR'LUK:

Sınıf mücadeleleri sonunda Pleblerin yeni bir çok haklar elde etmeleri üzerine, Patrici'ler kurulan yeni düzende güçlerini korumak amacıyla yeni bir makam oluşturmak gereğini duydular ve M.Ö.443'te Censör'lük makamını oluşturdular. Centuria Meclisi tarafından seçilen iki Censor, eski Consül'lerden oluşacağı için, Patricilerin haklarını güvence altına almıştır.⁵² Başlangıçta, gerektiği zamanlarda, sonraları ise her beş yılda bir seçilen Censor'ların görevleri; vatandaşların oturdukları Tribuslara göre, ne ölçüde savaş vergisi (Tributum) verecekleri ve orduya ne şekilde gireceklerini belirlemektir. Bu sırada Censor'lar yalnız 18 ay görevde kalırlardı. Daha sonraları devlete ait malların yönetimi ve kamuya ait topraklardan alınacak vergiler (Vectigalia) ile gümrük resimlerinin (Portaria) alınması işlerini mültezimlere; mabet, su yolları, askeri cadde yapımını müteahhitlere vermek görevini üzerlerine almışlardır.⁵³ Bunlardan başka, vatandaşların adet ve ahlakını denetlemek de onların görevi idi.⁵⁴ Böylece, gereğinden fazla harcama yapanlar, çocuklarını iyi yetiştiremeyenler, örf ve adetlere karşı hareket edenlere bir ceza (Nota Censoria) verebilirler ve örneğin bir vatandaşı üyesi olduğu Tribus'tan attırır ve süvari olarak görev yapmaktan yoksun bırakabilirdi.⁵⁵ Örf-adetler ve ahlak üzerinde denetleyici (reqimenmorem) görevi ile Censor'lar, vatandaşlarına yaşayış tarzlarına göre not ve hatta ceza vermek hakkını aldıkları için, bu memurluk, vatandaşların geleceğini etkileyen önemli bir makam haline geldi.⁵⁶ Censor'lar bir süre sonra Senator'ları bile görevden atabilecek yetkiye ulaştılar. Senatus listelerinin yapılması ve uygunsuz kişilerin listeden çıkarılması yetkisi Censor'ların elinde idi.⁵⁷ Ancak Censor'un Senator'ları listeden çıkarabilmek

51 Mommsen, R.St I, s.193; Berki, A. g. y., s.24.

52 Demircioğlu, A. g. y., s.101.; Tanilli, A. g. y., s.434.

53 Mommsen, R.St I, s.331.

54 Ayşe Sarıgöllü, Roma Edebiyatındaki Tarih, Ankara,1983, s.61.

55 Atlan,A. g. y., s.34.

56 Demircioğlu, A. g. y., s.102.

57 Tanilli, A. g. y., s.435.

için Senator'un ağır bir suç işlemiş olması gerekli idi.⁵⁸

Yurttaşların ve malların sayımı bir meydanda yapıyordu. Mallarla ilgili her bildirim inceden inceye araştırılmakta ve yurttaşların özel yaşayışlarına büyük bir önem verilmekte idi.

5).PRAETOR'LUK:

M.Ö.367'de Pleb'lerin Consül olabilmelerine ilişkin değişiklikten sonra Patrici'ler yeni bir memurluk oluşturdular. Praetor adı verilen bu memurluk Comitia Centuriata meclisi tarafından seçilirdi. Hukukun uygulayıcısı yüksek bir yargıç olan Praetor⁵⁹ Consül'lerin adaletle ilgili yetkilerini ellerinden almıştır. Roma'daki nüfusun artmış olması da böyle bir memuriyetin oluşturulmasını gerekli kılıyordu. Praetor önceleri tek idi. Zamanla sayıları ikiye çıkarıldı. Bunlardan biri vatandaşlar arasındaki davalara bakan praetor (praetor urbanus), öteki de vatandaşlarla yabancılar arasındaki davalara bakan praetor (praetor inter cives et peregrinus) idi.⁶⁰ Peregrinus ayrıca İtalya'daki yedek orduya da komutanlık yapardı.M.Ö.197'de sayıları dörde çıkarılmış, zamanla onaltıya kadar çıkmıştır.

Praetor'lar, sonraları bir hakkı yöntemine uygun yerine getirecekleri düsturları (Edicta praetorum) her yıl memuriyete başlarken ilan ederlerdi. Bu praetor edict'lerinden daha sonra memleket yasası meydana gelmiştir.⁶¹ Praetor'lar, Consül'ler Roma'da bulunmadıkları zaman, onların işlerini vekaleten yürütürlerdi.

6).AEDİL'LİK:

Patriciler, Pleb Aedilis'lerinin yanında görev yapacak olan, Curia'lardan seçilen Curul Aedilis'leri (aediles curulis) oluşturdular. Sayıları dört idi. İki Pleblerden, ikisi de Patrici'lerdendi. Görev ve yetkileri; Pleb Aedilis'leri ile aynı idi.

⁵⁸ Atlan, A. g. y., s.35.

⁵⁹ Sarıgöllü, A. g. y., s.61.

⁶⁰ Karadeniz, A. g. y., s.28.

⁶¹ Bosch, A. g. y., s.24.

Çarşı ve sokak polisliği yapmak ve her yıl Eylül ayında kutlama yapılmak üzere, yeniden oluşturulan Roma şenliklerini (ludi Romani) düzenlemek ve denetlemek idi.⁶² Aedi'lisler baharda yada sonbaharda oyunlar düzenlerlerdi. Malı mülkü olmayanlar Aedil olamazlardı. Çünkü, genel oyunların harcamalarını karşılamak zorunda idiler.

Önceleri, sadece Patrici'lerin seçildiği bu göreve iki yıl sonra plebler de seçilmeye başlamışlardır.⁶³ Böylece Patrici'lerin tekelinde olan birçok Magistratus'luk gibi, bu da bir süre sonra pleblerin katıldığı ortak bir memuriyet haline gelmiştir.

7).TRİBUNUS:

Roma'daki sınıf mücadeleleri sonucunda kurulan Pleblerin özel meclisine başkanlık eden kişiye Tribun (Tribunu Plebis) denirdi. Centuria Meclisi tarafından seçilen bu memurlar, Lictorları, memurluk cübbeleri ve emretme (İmperium) yetkileri olmadığı için, devlet memuru sayılmazlardı.⁶⁴ Bir süre sonra Pleb Tribunus'larına iki de yardımcı (Aediles plebi) verildi. Devlet memuru olmadıkları halde, Pleblerin hukukunu Patrici memurlarının keyfi hareketlerine karşı koruma hakkına (Ius auxilii), çok geçmeden de devlet memurlarının resmi işlerine karşı veto kullanmak (Ius intercedendi) ve aksini yapanları tutuklatmak ve cezalandırmak (Ius coercendi) haklarına sahip olmuşlardır.

Trubunusların emretme (İmperium) yetkileri olmadığı halde, dokunulmazlık (Sacrosanctitos) vasfı nedeniyle, devlet içinde, kutsal kişiler olmuşlardır. Patrici memurların haksız kararlarına karşı kontrol ve temyiz yetkisine sahip bir organ olan Tribunus'luk, günümüzdeki Danıştay'ın ilk örneği kabul edilebilir.⁶⁵ Bu organın varlığı, Principatus döneminde de devam etmiştir.

⁶² Sarıgöllü, A. g. y., s.61; Demircioğlu, A. g. y., s.163.

⁶³ Tanilli, A. g. y., s.435.

⁶⁴ Demircioğlu, A. g. y., s.92.

⁶⁵ Demircioğlu, A. g. y., s.93.

II. BÖLÜM : CUMHURİYET'İN SONLARINA DOĞRU ROMA'NIN GENEL DURUMU

A).GRACCHUS'LARIN REFORMLARI

İkinci yüzyıl ortalarında, büyük toprakların (Latifundia) çoğalması ve yabancı memleketlerden getirtilen tahılların ucuza satılması sonucu orta sınıf yani köylüler sınıfı ortadan kalktı.¹ Bu durum Roma Devleti için önemli bir tehlike oluşturmuştur. Fakirleşen köylüler şehre gelerek seçimlerde oylarını, çok para verenlere satıyor ve böylece bunlar istikrarsız ve her çeşit siyasi çalkantıya hazır Proletarii'yi meydana getiriyorlardı. Bu sınıf askeri hizmete alınmadıkları için, sonunda devletin askeri gücü de zayıfladı. Ayrıca, yarı hukuklu vatandaşların hak istekleri de Roma'daki istikrarsızlığı arttırıyordu. Durumun giderek karmaşık hal alması ve Roma'nın kötü durumu, Roma aristokrasinin harekete geçmesine neden oldu. İlk ciddi reform çabası da M.Ö.133 yılında Tiberius Sempronius Gracchus'un halk temsilciliğine seçilmesiyle başladı.² İyi aileden gelen, iyi eğitim görmüş ve soylu düşüncelere sahirp olan Gracchus'lardan Tiberus Gracchus, kentteki fazlalık nüfusu azaltmak ve zenginlerin haksız bir şekilde ele geçirdikleri devlet toprağını (ager publicus) alıp muhtaç Roma'ı ve İtalyan'lara vererek çiftçiliği yeniden canlandırmayı amaçlıyordu.³ Kendi amaçlarına ulaşmak için de yasanın maddelerini değiştirip, yeni yasa metnini Halk Meclisi'ne getirdi. Önerisine göre;

- a).Licinius yasası yeniden yürürlüğe girecek,
- b).Yeni köylü çiftlikleri oluşturulacak,
- c).Bu işleri yapmak için üç kişiden oluşan bir komisyon kurulacaktı.

Bu reform yumuşak hükümler içermesine rağmen, büyük toprak sahipleri içinde kamu topraklarını gaspetmiş olanların sert muhalefetiyle karşılaştı. Halk

1 Sabahat Atlan, Roma Tarihi' nin Ana Hatları, İ.Ü.E.F.Y.,İstanbul, 1970, s.107.

2 Server Tanilli, Yüzyılların Gerçeği ve Mirası (İlk Çağ),İstanbul, 1988, c.I, s.484.

3 A.W.F.Blunt, Batı Uygarlığının Temelleri, Çev.Müzehher Erim, İ.Ü.E.F.Y.,İstanbul, 1979, s.82; Gracchus' ların reformları hakkında geniş bilgi için bkz.,Nezahat Baydur,"Roma' da İ.Ö.II.yüzyıldaki Reformlar,"Bellekten, c.XL /157-160 (1979), s.195-228.

Tribunu M.Octavianus'un veto hakkını kullanması üzerine Tiberius, Octavianus'un görevden alınması için Halk Meclisi'ne başvurdu ve olumlu sonuç aldı. Böylece, yeni ziraat yasaları hiç engelsiz kabul edildi.⁴ Tiberius'un, Senatus'un ekonomi ve eyaletlere ilişkin konularda yetkilerini azaltmak için girişimde bulunması Senatus'un sert tepkisine neden oldu. Yeni köylü çiftliklerinin araç ve gereçlerinin sağlanması için gerekli parayı bulmak amacıyla, Senatus'un elinde olan Bergama topraklarının dağıtılması kararı, Halk Meclisi'nden çıkarıldı. Bu durum, dış işleriyle ilgili konular hakkında karar vermenin yalnız Senatus'a ait olabileceği şeklindeki geleneğe aykırı idi⁵

Halk Meclisi'nin, Senatus'un tekelinde olan işlere de el atmaya başlaması, aristokrat tutucu kesimi harekete geçirdi. Tiberius'un aleyhinde kampanyalar başlatıldı. Tiberius Gracchus, M.Ö.132 yılı için kendisini tekrar Tribunluğa seçtirmek isteyince, Forum'da bir kargaşalık çıkmış ve reform lideri 3000 tarftarı ile birlikte öldürülmüştür. Böylece, anayasaya aykırı olan bir hareket, kuvvete başvuruyla ortadan kaldırılmıştır. Bundan böyle toprak reformu, daima Senatus hakimiyetine karşı, halk hakimiyetini kurma planına bağlı kalmış ve bunun için ihtilal hareketi olarak nitelenmiştir.⁶

Tiberius Gracchus öldürüldükten sonra da koyduğu tarım yasaları geçerli olmuştur. Tiberius'un kardeşi Caius Sempronius Gracchus'un M.Ö.123'te Halk Tribunluğu'na seçilmesiyle, Senatus Halk meclisi çekişmesi tekrar başlamıştır. Caius Gracchus başa geçtiği andan itibaren, Senatus' a karşı olduğu yönündeki düşüncelerini gizlemedi. Öncelikle, Senatus'un Tiberius döneminde yaptığı gibi, aldığı kararlara itiraz edilemeyen adli bir komisyon kurmasını yasaklayan yasayı yayınladı. Bundan sonra, yapılan yasaları teklif etme gücü Senatus partisinin meydana getirdiği oligarşi yönetiminin ellinden alınarak, halka ve onun önderi olan Caius Gracchus'a

geçmekteydi.⁷ Caius, siyasi yetkiler dışında,yeni koloniler oluşturulması ve tahıl

4 Clemens Bosch, Roma Tarihi'nin Ana Hatları, Çev: Sabahat Atlan, İ.Ü.E.F.T.E.Y., İstanbul, 1940, s.65.

5 Bosch, A. g. y, s.65.

6 Atlan, A. g. y, s.110.

kanunu (lex frumentia) gibi konularda da Halk Meclisi'nden kararlar çıkarmıştır. Roma dışındaki halklara, yarı vatandaşlık hakkı verilmesi ile ilgili önerisi Halk Meclisi'nde reddedildi. İki yıl Tribunluk yaptıktan sonra Caius M.Ö.121 yılı Tribun'luğuna seçilemedi. Caius taraftarları ile Senatus taraftarları arasında çatışma çıkması üzerine, Senatus 121 yılı Consul'u L.Opinius'a ortalığı düzeltmesi için yetki verdi. Gracchus taraftarları ve Caius, öldürülerek, Halk partisi acımasızca dağıtıldı.⁸ Caius'un öldürülmesinden sonra Senatus hakimiyeti yeniden kurulmuş oldu. Yeni oluşmaya ve güçlenmeye başlayan Atlılar (Eguites) sınıfı da artık siyasi dengede yerini almaya başlamıştır.⁹ Senatus hala en etkin güç idi. Atlı sınıfı bazen Senatus'a bazen de Halk sınıfına yaklaşımaya başlamıştır. Senatus, parti haline gelirken halk, partisi olmayan bir kitle halinde yaşamaya devam etmiştir.¹⁰ Gracchuslar'ın reformu, siyasal mücadeleninin derinleşmesine ve Halk kitlelerinin siyasal bilincinin uyanışına katkıda bulunmuştur.

Gracchuslar'dan sonraki on yıl, Senatus'un eski yetkilerine sıkıca sarılması çabaları ile geçti. Köylülere dağıtılan topraklar tekrar eski sahiplerine verildi ve yolsuzluklara tekrar göz yumulmaya devam edildi. Rüşvet, Roma yönetiminin en önemli sermayesi durumuna geldi. Özellikle Iugurtha savaşı tam bir fiyasko oldu. Senatus'un bu başarısızlıkları ve aristokrasinin sorunlara karşı vurdum duymazlığı, demokratik hareketi yeniden güçlendirdi. Köylüler, kentlerin aşağı kesimleri ve şövalyelerden oluşan muhalefet grubu, kendi istemlerini elde etmek amacıyla harekete girişmiştir. Bu hareketin önderliğine atlı sınıfı üyesi olan Caius Marius getirilmiştir. M.Ö.119 yılında Halk temsilcisi ve 115'de Praetor bulunduğu zamanlarda elde ettiği politik başarılar çok az olmasına rağmen, asıl başarıları askeri alanda olmuştur.¹¹ M.Ö.104 yılında Demokrat (halkçı) partinin programında bulunan reformları yapmaya başladı. Askeri hizmetin yükünü hafifletmek için askerlere, devlet hesabından silah ve

7 Atlan, *A. g. y.*, s.112.

8 Tanilli, *A. g. y.*, s.488.

9 Bosch, *A. g. y.*, s.67.

10 Atlan, *A. g. y.*, s.114.

11 Bosch, *A. g. y.*, s.70.

yiyecek sağlanmasının yanısıra düzenli bir ücret verilmesi kararlaştırıldı. Görevin niteleşine göre ücretler değişik miktarlarda idi. Askere alma yöntemi de değiştirilerek, birliklere gönüllüler alınmaya başlandı. Bu gönüllülerin çoğunluğu da kentlerde işsiz güçsüz Prolettarii sınıfı idi. Eksiklik olduğu ve gereksinme hallerinde askere alma yöntemine başvurulacaktı.¹² Böylece, Prolettarii askerliği meslek olarak yapmaya başlamıştır. Bu durumda, yalnız kendine ait bir iş için döğüşen eski vatandaşlar ordusu, kumandanların elinde, her mücadeleye, hatta hükümete karşı bile kullanılabilir tehlikeli bir kuvvet aleti haline gelmiştir.¹³ Marius'un Afrika'dan döndükten sonraki hareketleri, Senatus'un diktatörlüğünün son bulmasını, Senatus'un sıkı muhalefetine rağmen, askeri diktatörlük ve kişisel hükümet adı altında yeni bir yönetim şeklinin doğmasını zorunlu hale getirmiştir.¹⁴ Profesyonel askerlik de yeni gelişmelerde ordunun ön plana çıkmasına etkide bulunmuştur. Bu askerlik sistemi ile halk ile ordu birbirinden ayrılmış, böylece Roma'da demokratik hareketin yürüyüşü boyunca felaketli etkileri görülmeye başlanmıştır.¹⁵

Roma'da I.y.y.'ın ilk çeyreğinde hukuksuz vatandaşların hareketleri hız kazandı. Roma dışındaki İtalik'lerin tam hukuklu vatandaşlar arasında yer alabilmek için giriştikleri demokratik hareket, M.Ö.90 yılına doğru doruk noktasına ulaştı. Roma tarihinde Sosyal Savaş (Bellum Sociale) olarak geçen İtalyan bağlaşıkların hareketi sonunda, Roma, dışında kalan tüm İtalyan'lara tam yurttaşlık hakkı verilmesini kabul etti. M.Ö.88'de, İtalyanlar'ın büyük bir bölümü silahlarını bırakarak Roma egemenliğini tanıdılar.¹⁶ Bağlaşıkların bastırılması hareketinde sivriilen Lucius Cornelius Sylla ile Roma'da yeni gelişmeler yaşanmaya başlandı.

B). SYLLA'NIN YÜKSELİŞİ

Sylla, bir patrici ailesinden gelmekteydi. Marius'un Iugurtha seferinde

¹² Tanilli, A. g. y, s.490.

¹³ Bosch, A. g. y, s.72.

¹⁴ Recai G. Okandan Roma Pozitif Ame Hukuku'nda Principatus, İstanbul, 1943, s.4.

¹⁵ Tanilli, A. g. y, s.491.

¹⁶ Tanilli, A. g. y, s.495.

Cestör'lüğünü yapmış ve önemli başarılar göstermişti. Roma'da demokrat partinin karşısında aristokratların partisini destekliyordu. Demokrat partinin eski bağlaşıklara yurttaşlık hakkı verilmesi yönündeki girişimi ile güçlenmesi, Senatus'u endişelendiriyordu. Yurttaşlık hakkı edinen yeni katılımcılar, şimdi de siyasal haklar elde etmeye çalışıyorlardı. Bu girişimlerin hayata geçirilmesi, Publius Sulpicius Rufus'un 88 yılında Halk Meclisi'nin bütün niteliğini değiştiriyor. Romalı meclis İtalyan olduktan başka, İtalyan öge üstün bir duruma da geliyordu.¹⁷ Halk Meclisi, tasarımı kabul ederek, L.Cornelius Sylla'dan Doğu ordusu komutanlığını alarak, Marius'a verdi. Bunun üzerine, Sylla, yönetimi altındaki Lejyon'ları Kampania'dan Roma üzerine göndererek şehre girdi. Sulpicius öldürüldü. Marius ve Demokrat Partinin birkaç önderi Afrika'ya zor kaçtılar.¹⁸ Tanili'ye göre Sylla'nın ordu ile Roma'ya girmesi, ordunun sivil hükümet üzerindeki bir zaferidir.¹⁹ Sylla'nın Roma'da yarattığı dehşet, arkasından bir kısım önlemlerin alınması ile pekiştirildi. Halk Meclisi'nin yetkilerini kabul eden bir anayasa kabul edildi. Tribunus Meclisleri'nin işleri yasaklandı. Bu durumda zengin kesimin yönettiği Comitia Centuria kaldı. Sulpicius'un kabul ettiği yasalar kaldırılarak, bağlaşıklar yeniden ikinci sınıf vatandaş durumuna itildi. Halk Meclisi'nde yalnız Senatus'un kabul ettiği tekliflere oy verilebileceği karar altına alındı.²⁰

Sylla'nın Roma'dan ayrılması üzerine Marius taraftarları hemen harekete geçmişler ve 87 yılı Consül'lüğüne kendi taraftarları olan Sneus Octavius ve Lucius Cornelius Cinna'yı seçtirmişlerdir. Doğu'da Mitridat'a karşı yürütülen savaş başarı ile yürüten Sylla, kendisine karşı gönderilen Roma Asya ordusunu kendi saflarına çektikten sonra, 83 yılı ilkbaharında Roma'ya yöneldi.²¹ Sylla'ın İtalya'ya

çıktığı haberinden sonra, bütün İtalya, demokratik Roma hükümetinin çevresinde birleşti ve savunma için büyük bir ordu kuruldu. 83 yılında başlayan iç savaş 82'de

17 Tanilli, *A. g. y.*, s.497.

18 Bosch, *A. g. y.*, s.76.

19 Tanilli, *A. g. y.*, s.497.

20 Bosch, *A. g. y.*, s.76; Tanilli, *A. g. y.*, s.497.

21 Bosch, *A. g. y.*, s.80.

Sylla'nın başarısı ile sonuçlandı. Bu başarısında Roma aristokrasinin parasal desteği çok önemli bir rol oynadı.²² 82 yılında Consül'lerin her ikisi de öldükleri için bir İnterrex atanmış, bu da Sylla'yı sınırsız bir süre için Dictator atamıştır. Sylla'nın Dictator'luğu, Roma'da reform yanlılarının tam bir bozgunu ile sonuçlanmıştır. Bir çok reform taraftarı öldürülmüş ve mallarına el konularak, ucuz fiyata satılmıştır.

Sylla'nın 82 yılında kabul ettiği Anayasa demokrat yasaların bir çöküş belgesi sayılır. Çünkü anayasaya göre:²³

a). Halk Meclisi'nde. Senatus'un önceden kabul etmediği hiç bir yasaya oy verilemeyecek,

b). Halk Tribunluğu etmiş olanlar, artık diğer memuriyetlere giremeyecekler,

c). Aynı devlet memuriyetine ancak on yıl geçtikten sonra tayin olunabilecek, bu görevin birkaç yıl daha uzatılması işi Senatus tarafından yapılabilecek,

d). Consul ve Praetor'lar memuriyetleri sırasında devlet içinde yalnız mülki işlerle uğraşabilecekler ve ancak bundan sonraki yıl içerisinde Proconsul ve Propreator olarak eyaletlerde kumanda edebilecekler,

e). Deniz aşırı memuriyetlerin bir veya daha uzun süre devamına Senatus tarafından karar verilebilecek, böylece, devletin bütün askeri yetkileri fiilen Senatus'un elinde bulunacak,

f). C. Gracchus'un atlı sınıfına verdiği yetkiler tekrar Senatus'a geri verilecek,

g). Senatus üyelerinin sayıları, bir defaya özgü olmak üzere 600'e yükseltilecek, Censör'lük görevi kaldırılıyor, böylece Questorluğa seçilmiş olan herkes doğrudan Senatus üyesi sayılacak,

h). Praetor'ların sayısı 6'dan 8'e, Questor'ların sayısı da 20'ye yükseltilecek,

ı). Bundan böyle rahipler, halk tarafından seçilmeyecek, Rahip Meclisleri yeni üyelerini kendileri atayacaklardı.

Bütün bu hareketler, Roma'yı "Askeri ve Köleci bir dictatörlüğe" götürmüştür.²⁴ Bosch'a göre, "devlet örgütünde yapılan bu yeniliğin anlamı, köklü

²² Tanilli, *A. g. y.*, s.501.

²³ Bosch, *A. g. y.*, s.81, vd.

²⁴ Tanilli, *A. g. y.*, s.502.

bir irticadır".²⁵

Sylla'nın kurduğu Anayasa, onun, 79 yılında görevden çekilmesi ve 78'de ölmesi ile pek bir hayat alanı bulamadı. Sylla'dan sonraki dönemde Roma, karışıklık içerisine girdi. 78 yılında, Sylla'nın yaptığı düzenlenmeleri ortadan kaldırmak ve Etruria'da topraklarından edilen köylüleri eski topraklarına kavuşturmak amacıyla, Aemilius Lepidus bir ayaklanma başlatmıştır.²⁶ Bu ayaklanmayı, Senatus tarafından yetkili kılınan Pompeius, M.Ö. 77'de bastırdı.

70'lerin son yıllarında Roma yönetimi içinde en ciddi sorun, Spartacus Ayaklanması idi. Spartacus, 73 yılında kaçarak Vesivius Dağı'nda kaçak kölelerden bir kuvvet toplayan Trakyalı bir gladyatördü. 72'de iki Consül ordusu dahil, Roma kuvvetlerini yenilgiye uğrattı. Bu ayaklanma, M.Ö.71'de Crassus'un ordusunca bastırılarak, Spartacus öldürüldü. Bu ayaklanmada, devrimci ideolojinin ya da köleliğin kaldırılması için açıkça dile getirilen bir eylemin hiç bir belirtisi görülmemesine rağmen²⁷, ayaklanma ile daha ileri ekonomik ve sosyal ilişkilere doğru geçiş hızlanmıştır.²⁸

Pompeius'un 80 yılında, Questor Sertorius'a karşı giriştiği savaştan, 71 yılında galip olarak çıktı. M.Ö.70'de Pompeius ve Crassus bir arada Consül'lüğe aday oldular. Pompeius, daha 36 yaşında olduğu ve daha önce hiçbir Magistra'lıkta bulunmadığından, yasal olarak bu görev için gerekli niteliklerden yoksun olmasına

rağmen,²⁹ Senatus tarafından Consül seçildi. Pompeius ve Crassus Consül olarak Tribünlüğün yetkilerini geri getirdiler; Senatus'un jüri mahkemelerindeki tekeline son veren bir yasayı desteklediler. Jüriler, senatörlerle (üçte bir) atlıların (üçte iki)

²⁵ Bosch, *A. g. y.*, s.82.

²⁶ *İletişim Atlası Büyük uygarlıklar Ansiklopedisi. Roma Dünyası*, İstanbul, 1988, C.V, S. 66.

²⁷ *Uygarlıklar Ansiklopedisi. C.V*, s.66.

²⁸ Tanilli, *A. g. y.*, s. 508.

²⁹ *Uygarlıklar Ansiklopedisi. C.V*, s.66

karışımından oluşacaktır. Censör'lük, tekrar iade edilerek, Sylla'nın Senatus'a soktuğu 64 Senatör Senatus'dan çıkarılmıştır.³⁰ Bu adım, Senatus'un kendi üyelerinin kötüye kullanımlarını önleme konusundaki sürekli isteksizliğe karşı bir yanıt olarak, atılmıştır.³¹

70 yılında yapılan değişiklikler ve bazı Senatör'lerin görevlerinden alınmaları, Roma'da yeni bir muhalefet grubunu meydana getirmiştir. Bu gayri memnunlar sınıfının üç adamları; L.Sergius, Catilana ile Cn. Calpurnius Pisa olmuşlardır. Pompeius'a karşı girişilen Catilina tertibi, 62'de Cicero tarafından ortaya çıkarıldı ve bu hükümet darbesinin elebaşısı ve işbirlikçiler yargılanarak idam edildiler.³²Aslında,Pompeius'a karşı girişilen hareketlerin perde arkasında Crassus ve Ceaser bulunmakta idi.³³

Catilina darbe girişimi,Roma'daki borç ve yoksulluk sorununun boyutlarını açıklamaktadır. Hoşnut olmayan gruplar arasında,Sylla'nın el koyduğu malların kurbanları, yasaklıların (praescripti) aileleri, Sylla'nın, kendileri de borçlanma durumunda kalan emekli askerleri, yüksek kiralar ve yıldırıcı yaşam koşulları altında ezilen kentsel plebler vardır.³⁴ Tanilli'ye göre, Katilina komplosu, Roma'da halkçıların yönetime gelmek amacıyla yaptıkları son girişim oldu.³⁵

Pompeius,doğu'da Mitridat'ı yenilgiye uğratmış ve 62 yılında Brundisium'a çıkmış, ordusunu dağıtarak Roma'ya girmiştir. Pompeius,hususî bir fert olarak, Roma'nın kapıları önünde taleplerinin kabul edilmesini beklemekteydi. Parlak bir zafer alayı (Triumph) tertip edebilmesi hiç tartışmasız kendisine izin verilmiş, fakat, terhis edilenaskerlerine arazi vermeyi ve Asya'da yaptığı işlerin onayını, Senatus

30 Bosch, A. g. y. s.87.

31 Uygarlıklar Ansiklopedisi. C.V, s.68.

32 Uygarlıklar Ansiklopedisi C.V, s.68.

33 Bosch, A.g.y. s.93.

34 Uygarlık Ansiklopedisi,C.V.s.78.

35 Tanilli, A. g. y. s. 508.

sonuçlara ulaşılması amacı güdülmüştür.⁴³ Caesar'ın Consül'lüğü sırasında yaptığı önemli işlerden birisi de gelecekteki konumunu garantiye almak yönünde girişimlerde bulunmaktı. O, Halk Tribunu P.Vatinius'un teklifi ile Gallia Cisalpina (yukarı İtalya), Illyricum eyaletlerinin yönetimini 5 yıl süre ile üzerine aldı. Pompeis'un da Senatus'a yaptığı teklif üzerine, Gallia Norbenensis (Güney Fransanı)'in Proconsüllüğü de Caesar'a verildi. Bu eyaletlerde 4 Legion teşkil edebilecek ve ilk iki eyaletteki Legat'ları atayabilecekti.⁴⁴ Caesar, 58 yılından 51 yılına kadar Gallia'nın alınması ile uğraştı.

Galia'nın zaptı Caesar'a büyük bir ün sağladı. Aristokratlar, Caesar'ın bu yükselişine karşı, Pompeis'a yaklaşıma çahştılar.

Caesar, 56 yılında eski bağlaşmayı yenilemek için ortaklarını İtalya'nın güney eyaletindeki Luca'da topladı. Bu seferki anlaşma, birçok katılımcının önünde yenilendi. Anlaşmayı izlemeye 200'den fazla Senator da katılmıştı. Tanilli'ye göre, bu görüşme "taçsız kralların bir toplantısı" olmuştur.⁴⁵ Luca kararlarına göre Pompeius ile Crassus 55 yılı Consul'luğuna seçilmelerini sağlayacaklar ve görevde iken, Suriye ve İspanya Procosüllüklerini beş yıl süreyle üzerlerine alacaklardı. Ayrıca, Caesar'ın valiliği de beş yıl daha uzatılacaktı. Bu kararlar uygulandı ve 55 yılı Consül'lüğüne Pompeius ve Crassus seçildiler. Bir plebisitle her biri beşer yıllık komutanlık elde ettiler.⁴⁶

Bu anlaşma, ortaklardan biri olan Crassus'un Carrhaie (Harran) savaşında 9 Haziran 53'te ölmesi üzerine tehlikeye düştü. Üçlülerden birinin eksilmesi Pompeius ile Caesar arasındaki çelişkiyi daha da derinleştirdi.⁴⁷

43 Atlan, A.g.y., s.152.

44 Bosch, A.g.y., s.96 ;Atlan, A.g.y., s.152

45 Tanilli, A.g.y., s.519.

46 Uygarıklar Ansiklopedisi c.V. s.69; Atlan,A.g.y., s.160; G.Julius Caesar, Gallia Savaşı (Bellum Callium), Çev.Hamit Dereli, M.E.B.,İstanbul, 1955, s IV.

47 Bilge Umar, Türkiye Halkının İlk Çağ Tarihi, İstanbul, 1984, c.II. s.207.

53 ve 52 yılı Roma'da karışıklıklar içinde geçti. Consül seçimleri dahi yapılmıyordu. 18 Ocak 52'de Cladius'un Milo tarafından öldürülmesi üzerine karışıklıklar arttı. Senatus binası yakıldı. Bunun üzerine, Senatus 25 Şubat 52'de Pompeius'u tek başına Consül olarak atadı (Consül Sine Collega).⁴⁸

Caesar'ın görevinin sona ermesine az kaldığı bir sırada, Roma'da Caesar aleyhine kulis çalışmalarına başlanmıştı bile. Caesar'ın amacı, komutanlıktan doğrudan doğruya ikinci Consül'lüğe, oradan da başka bir uzun süreli göreve geçmekti.⁴⁹ Senatus'un bunu engelleme çabaları sonuç vermedi. Buna rağmen, Senatus, 7 Ocak 49'da yayınladığı sonuç bildirisi ile Magistraların Cumhuriyet'e zarar vermemelerini ve korumalarını karara bağladı.⁵⁰ Ayrıca, Caesar'ı geriye çağırdı ve görevinin son bulduğunu duyurdu.⁵¹ Cicero'nun çekişme içerisinde olan Caesar ve Pompeius arasındaki mücadelenin savaşa dönüşmemesi yönündeki arabulucuk girişimleri de sonuç vermeyince⁵², Roma'da eyaletleri de içine alan bir iç savaş başladı.

Roma üzerine yürüyen Caesar, kısa bir karşı koymadan sonra Roma'ya girdi. Pompeius'a karşı giriştiği harekette gerekli hazırlıkları bitirdikten sonra saldırıya geçti ve kesin sonucu 48 yılı yazında yaptığı Pharsalus savaşında aldı. Pompeius, yenilerek Mısır'a kaçtı ve burada öldürüldü (28 Eylül 48)⁵³. Mısırlı'larla yaptığı savaşlardan sonra Roma'ya dönen Caesar, 47 yılı sonlarında, Afrika'ya geçti ve Pompeius taraftarlarıyla savaştı. Thapsus' a Cumhuriyetçiler'i yenilgiye uğrattıktan sonra, 46'da Roma'ya döndü ve kendisine görkemli bir zafer alayı düzenletti. Caesar'ın Cumhuriyetçilere karşı mücadelesi 45 yılında sona erdi. Ekim 45'te tam bir muzaffer edasıyla Roma' ya döndü.⁵⁴ Caesar, Roma'ya dönerken kendi önüne çıkabilecek bir kişi dahi olabileceğini düşünmüyordu. Çünkü çok güçlü idi. Bu iç savaş sonunda

48 Atlan, A.g.y., s.161.

49 Uygurlıklar Ansiklopedisi, C.V.s.70.

50 Uygurlıklar Ansiklopedisi, C.V.s.70.

51 Bellum Gallicum, s.IV.; Bosch, A.g.y., s.100; Atlan, A.g.y., s.163.

52 Umar, A.g.y., s.207.

53 Atlan, A.g.y., s.166; Umar, A.g.y., s.210.

54 Uygurlıklar Ansiklopedisi,C.V.s.71.

nüfus yarı yarıya azalmıştı.⁵⁵

İç savaş sırasında Caesar, birçok yetkiler elde etmiştir. Pompeius'un ölümünden sonra Senatus ile Halk Meclisi, onun tek kişi hakimiyetini garanti altına alan birçok ünvanlar ve yetkiler verdi. 48'de 5 yıl için Consül'lüğe, bir yıl içinde Dictatör'lüğe seçilmiş ve kendisine, bir Halk Tribunu'nun hak ve yetkileri, Senatus ve halkın görüşünü almadan savaş ve barışa karar vermek, valileri Praetor rütbesinden olan eyaletlere istediği kimseleri vali seçebilmek, Halk Tribunları Aedil'leri dışında, diğer görevlere istediğini seçtirmek hakları tanımıştı.⁵⁶ Caesar, Thapsus savaşından sonra devlet sınırları içindeki bütün eyaletleri kendisine bağlamış, kırk gün sürecek bir Tanrılara şükran şenliği, 4 zafer alayı tertip hakkı, 10 yıl için Dictatör ve 3 yıl için bir Censor'un ahlakı tanzim etme yetkisini almıştır.⁵⁷

Yoksulluk ve borçlarla başedebilmek için borçları % 25'e dek indirdi ve ödenebilmeleri amacıyla mülkün değerinin savaş öncesi düzeye indirilmesini öngören bir buyrultu çıkardı. Hububat dağıtımını düzenleyen, kentte alışverişi denetleyen, Collegia'yı yasaklayan ve görevi kötüye kullanma, ihanet ve rüşvet yasalarını düzelteren önlemler alındı. Asya ve öteki eyaletlerde dolaysız vergilerin sözleşme (İltizam) yöntemiyle toplanması sistemine son verildi. Eyaletler, doğrudan Caesar'ca atanan Legatio'lar tarafından yönetiliyordu.⁵⁸

46 yılında, halkın durumunu düzeltmek için, devletten parasız buğday alanların sayısını 320000'den 150000'e indirmiş, açıkta kalanlara Roma'da iş bulmuştur. Bundan sonra israfı yasaklayarak, şehirde huzursuzluk çıkaran siyasi cemiyetleri dağıtmıştır. Ayrıca mahkeme jürilerinin bundan böyle, yalnız Senatörler ile atlı sınıfı üyelerinden kurulacağı kabul edilmiştir.⁵⁹

⁵⁵ Tanilli, *A.g.y.*, s.523.

⁵⁶ Atlan, *A.g.y.*, s.166.

⁵⁷ Atlan, *A.g.y.*, s.169.

⁵⁸ *Uygurluklar Ansiklopedisi*, C.V.s.71.

⁵⁹ Atlan, *A.g.y.*, s.171.

İşlerin daha kolay yapılmasını sağlamak amacıyla, sayıları sınırlı olan memuriyetleri çoğalttı. Böylece, Questor'ların sayısı 40, Aedil'lerin 60 ve Praetor'ların 16 olmuştur. Eyalet valilerinin yetkilerini azaltmak amacıyla görev sürelerini sınırlamış ve eyaletlerin sayısını arttırmıştır. Yeni kabul edilen bir yasayla da eyalet ve şehirler, Roma memurlarının keyfi yönetimlerine karşı güvence altına alınmıştır.⁶⁰ Senatus üyelerinin sayıları da 900'e çıkarılmıştır.⁶¹ Yeni Senatör'lerin hemen hepsi atlı sınıfı arasından ve Roma dışından, İtalya'nın diğer şehirlerinden seçilmişlerdi. Hatta aralarında eyaletlerden olanlar da vardı. Caesar,bütün İtalya şehirlerinin ve eyaletlerin Senatus'ta temsil edilmesini istiyordu.⁶² Caesar, Senatus toplantı halinde iken iki Consul'un arasında oturur ve her konuda ilk olarak fikrini o söylerdi. Genel yerlerde zafer alayları (Triumphus) düzenleyenlerin bu sırada giydiği ilbise ile dolaşabilmek, başında daima defneden yapılmış bir çelenk taşımak, altından yapılmış bir makam koltuğuna oturmak gibi hakları da vardı. Doğmuş olduğu yılın 5. ayı (Quintilis) Iulius (Temmuz) adını almış, sikkelerin üzerine ismi ve ünvanları ile birlikte portresini koymak hakkı da tanınmıştır.⁶³ Caesar'ın Dictatör'lüğü sırasında, Halk Meclisi de eski önemini yitirmiştir.

Consül'lük yetkisiyle hükümet gücünün bir kısmını, hayat boyu Dictatörlük (Dictatör Perpetus) sıfatıyla, bütün diğer devlet memurlarına kanuni kuvvet noktasından üstünlük, Tribunluk yetkisiyle (Tribunicia Potestas) ilk yasa teklifi yapmak ve hoşuna gitmeyen yasaya itiraz etmek haklarını elde eden Caesar,aynı zamanda tüm orduya emretme gücü olan başkomutan (İmperium Militare) idi. Pontifex Maximus sıfatıyla de bütün dini işlerin düzenleyicisi idi. Bütün bu yetkilerle Caesar, Roma'nın tartışmasız mutlak hakimi olmuştur.⁶⁴ Birçok yetkilerin Caesar'a verilmesi Tanilli'ye göre,"Cumhuriyet'in askeri monarşiye dönüşmesi süreci " idi.⁶⁵

60 Bosch, A.g.y., s.106.

61 Atlan, A.g.y., s.172.

62 Atlan, A.g.y., s.172.

63 Bosch, A.g.y., s.106.; Atlan,A.g.y., s.172 vd.

64 Bosch, A.g.y., s.105.

65 Tanilli, A.g.y.,s.523.

Caesar'ın doğulu krallar gibi davranmaya başlaması, Roma'daki hoşnutsuzların çoğalmaya başlaması ile tehlikeli bir hal almaya başladı. "Askeri önderlerin -Cumhuriyet'in zararına-kendi egemenliklerini kurmak yolundaki geleneğin temsilcisi olan Caesar"⁶⁶ Cumhuriyetçi'lerin bir komplosu ile M.Ö. 15 Mart 44'te öldürüldü.

Caesar'ın öldürülmesinden sonra 14 yıl süren bir karışıklık ve iç savaş dönemi başladı. Cumhuriyetçi rejimi geri getirmeye çalışanlar,mutlakiyet rejiminin kurucusu olan Caesar'ı ancak öldürebilmişler,onun getirmeğe çalıştığı rejimi ortadan kaldıramamışlardır.⁶⁷

D).CAESAR'DAN SONRAKİ KARIŞIKLIKLAR; CUMHURİYET'İN SONU (M.Ö. 43-30)

Mutlak bir yönetim kurma girişiminden sonra öldürülen Caesar, yerine geçecek bir kişi bırakmamıştı. Senatus'un da desteklediği komplocular için hemen genel af ilan edildi ve memuriyetlerini koruyabilecekleri bildirildi. Senatus'un bu tavrı komploculara açıktan bir destek verdiğinin göstergesi idi. Caesar'ın düştüğü durumu kendi çıkarı için en iyi şekilde Marcus Antonius kullandı. Caesar'ın vasiyetnamesini kullanarak,20 Mart'ta gerçekleştirilen gömü töreninde halkı komploculara karşı galeyana getirdi. Bu sırada Antonius Consül idi.⁶⁸ Halkın hareketi üzerine, Brutus ve Cassius Roma'yı terketmişlerdir.

Antonius'un halk tarafında görünen tutumu uzun sürmedi. Bir süre sonra, katillerin başı Brutus ve Cassius'un öncülüğünü yürüttükleri Optimates'le anlaşmaya gitti.⁶⁹ Bu geçici ve iki yüzlü uzlaşmanın ardından halk hareketini bastırmaya kalkıldı ve Antonius'un emri üzerine halk hareketi önderi Herofil yargılanmadan öldürüldü ve

66 Blunt, A.g.y.s.90.

67.Okandan, A.g.y.s.6.

68.Bosch, A.g.y. s.108;Atlan,A.g.y. s.178.

69.Uygurluk Ansiklopedisi,C.V.s.74.

forumdaki yandaşları temizlendi.⁷⁰

Bir süre sonra Antonius gelecekteki durumunu sağlamlaştırmak için bazı uzun süreli görevler elde etmeyi başardı. O, halk kararı ile Gallia Cisalpina eyaleti yönetimini beş yıl süreyle, gerekli lejyonlarla beraber üzerine almış, Gallia Narbonensis eyaletinin yönetimini de M. Aemilius Lepidus'a vermiştir.⁷¹

Antonius, çok geçmeden Octavianus adlı, 19 yaşındaki genç bir adamın kişiliğinde tehlikeli bir rakiple karşılaştı. Octavianus, Iulius Caesar'ın kız kardeşinin torunuydu. Kökeni belirsiz bir kentsel aileden geliyordu. Caesar'ın öldürüldüğü haberini aldığı anda 19 yaşında idi ve Yunanistan'da öğrenim görüyordu. Caesar'ın vasiyetnamesinde kendisini Caesar'ın evlatlığı ve servetinin varisi olarak kaydettiklerini öğrenince hemen Roma'ya gitmiştir. Evlatlık işleminden sonra adı, C. Iulius Caesar Octavianus oldu.⁷² Antonius yeni varisin ortaya çıkmasından hoşlanmamış ve Octavianus'a soğuk davranmıştır. Bu durum, Optimates'in Octavianus'u Antonius'a karşı kullanma düşüncesini güçlendirdi. Optimates'in kucağına düşen Octavianus için Cicero şöyle yazıyordu: "Delikanlının övülmesi, saygınlığının artırılması ve yukarı doğru tırmandırılması gerekiyordu".⁷³

Bir süre sonra Octavianus Antonius'a karşı asker toplamaya başladı. Senatus tarafından da destekleniyordu. Ayrıca, Plebleri de Antonius'a karşı kışkırtarak, Caesar'ın kendilerine miras bırakılan toprakların dağıtılmasını teşvik ediyordu. Antonius'un Brutus'u ordu gücü ile Gallia Cisalpina'dan çıkartmak için harekete geçmesi üzerine, Senatus da Consüllerin yönetiminde, Antonius üzerine ordu gönderdi. 43 yılında, Mutina savaşında görevlendirilen Consüllerin ölmesi üzerine, ordu komutanlığı Octavianus'a kaldı. Yenilen Antonius da Galya'ya çekilmek zorunda kaldı.⁷⁴ Mutina zaferinden sonra Octavianus, askerlerinin ödüllendirilmesini

70. Tanilli, A.g.y.s.527.

71 Bosch, A.g.y, s.108.

72. Atlan, A.g.y.s.179

73. Uygurluklar Ansiklopedisi, C.V.s.74.

74. Tanilli, A.g.y.s.527.

ve kendisine Consül'lük verilmesini Senatus'dan istemiş⁷⁵, bu isteğinin reddedilmesi üzerine, ordusuyla Roma'ya yürümüştür. Bunun üzerine Senatus, 43 yılı Consül'lüklerine Q. Pedius ve Octavianus'u atadı. Octavianus, Caesar'ın katillerini takip, onları yargılama ve sürgün işlerine bakacak bir mahkemenin kurulması için özel bir yasa yayınlatmış; Antonius aleyhine alınmış olan vatan hainliği kararını iptal ettirmiştir.⁷⁶ Octavianus'un bu karalarından sonra Antonius ve taraftarları Brutus üzerine yürüyerek onu yenmişler ve öldürmüşlerdir. Daha sonra da Antonius, Lepidus ve Octavianus Bononia yakınında buluşarak, ikinci Triumvirliği kurmuşlardır. Triumvirlik beş yıllık bir süre için imzalandı. Cumhuriyetçilere karşı ortak hareket etmek amacını güden bu anlaşmaya göre,ülke üç bölüme ayrıldı. Buna göre; Gallia Cisalpina'yı Antonius, Gallia Narbonensis ve Hispania'yı Lepidus, Afrika ve Sicilya'yı da Octavianus yöneteceklerdi.⁷⁷ Bu anlaşmadan sonra, Roma'ya gelen Triumvirler, anlaşmalarına resmîlik kazandırmak için Halk Meclisi'nden bir yasa çıkarttılar.⁷⁸ Bundan sonra birçok Cumhuriyetçi takibe uğramış ve öldürülmüştür.

42 yılında, Brutus ve Cassius Philippes savaşında yenilgiye uğratıldılar. Ülke tekrar bölüştü. Doğu eyaletleri Antonius'a, Batı (İtalya,Galya,İspanya) Octavianus'a, Afrika da Lepidus'a bırakıldı.⁷⁹

40 yılında yapılan Perusia savaşından sonra gücü daha çok artan Octavianus'un durumu, M. Antonius'u harekete geçirmiş; aynı yılın Eylül ayında Brindizi Anlaşması yapılarak, Triumviri yeniden kurulmuştur. Bu anlaşmaya göre,devlet taraflar arasında yeniden bölünmüş, Octavianus'a tüm Batı'nın, Antonius'a da tüm Doğu'nun yönetimi kalmıştır. Bu anlaşmayı pekiştirmek amacıyla da Antonius, Octavianus'un kız kardeşi Octavia ile evlenmiştir. Bu anlaşmadan sonra doğu-batı arasındaki bölünme kesinleşmiştir.⁸⁰

75.Bosch, A.g.y., s.110.

76.Atlan, A.g.y.s.181.

77.Atlan, A.g.y.s.182.

78.Atlan, A.g.y.s.182.;Tanilli, A.g.y.s.528.

79.Uygurluklar Ansiklopedisi,C.V.s.74.

80.Okandan, A.g.y.s.8.

M.Ö.37'de Triumvir'lik tekrar yenilendi. Eylül ayında Tarent şehrinde yapılan anlaşmaya göre; 38 yılı 31 Aralık ayında süresi dolmuş olan Triumvirlik 5 yıl için bir kez daha uzatılmış, Antonius donanmasından 120 parçayı Sex. Pompeius'a karşı kullanılmak üzere Octavianus'a vermeyi, Octavianus da Antonius'un Part savaşlarını yapabilmesi için gerekli legionları (20000 kişi) göndermeyi kabul etmiştir. Ayrıca Lepidus'un da Sicilya savaşında Octavianus'a katılması kararı alındı.⁸¹ Bu kararlardan sonra, Antonius doğuya giderek,Part savaşı için hazırlanırken; Octavianus da Pompeius'a karşı girişeceği hareketin hazırlıklarına başladı. Pompeius'a karşı üç koldan girişilen hareket,36 yılında başlamış ve 35 yılında zaferle sonuçlanmıştır. Octavianus,Roma'ya döndüğü zaman büyük bir saygıyla karşılanmıştır. Çünkü,bu savaşla deniz güvenliği sağlanmış,Roma'ya yeniden hububat girmeye başlamış ve pahalılık azalmıştır. Halk Meclisi 35 yılında aldığı bir karar ile Octavianus'a hayatının sonuna kadar geçerli olmak üzere Tribunluk yetkisi (Tribunicia Potestas) 'nin dokunulmazlık hakkını tanımıştır. Aynı zamanda Senatus'ta, Antonius'a büyük ödüller verilmesini karar altına aldırılmıştır.⁸²

Antonius,37 yılında elde ettiği legionlardan yararlanarak,Part'lara karşı büyük bir sefer hazırlığına girişmiş,⁸³ 36 yılında da sefere çıkmıştır. Ancak seferin sonuçları umulduğu kadar başarılı olmamış,bu durum da Octavianus'a yaramıştır. Antonius'un Mısır kraliçesi Kleopatra ile olan ilişkisi Senatus ve Romalılar arasında pek iyi karşılanmıyordu. Ayrıca,yalnız Iuppiter Optimus Maximus tapınağında yapılabilen Triumph'un İskenderiye'de düzenlenmesi,devletin merkez ağırlığını doğuya kaydırmak gibi açık bir düşünceyi ortaya çıkarmakta idi.⁸⁴ Triumvirler arasındaki uçurum ,33 yılında kesin bir hal aldı. Octavianus,Antonius'un vasiyetnamesini Senatus'ta okuyarak,Onun Kleopatra'ya bıraktığı yerler hakkında halkı bilgilendirmiş ve Senatus ve halkı da yanına alarak Antonius'a karşı savaşa başlamıştır. İlk olarak Antonius'un yandaşı 400 Senatörü Roma'dan kovmuş ve yine onun yandaşı iki

81.Atlan, A.g.y,s.187.

82.Bosch, A.g.y, s.117.; Atlan, A.g.y,s.188.

83.Bosch, A.g.y, s.118.

84.Bosch, A.g.y, s.119.

Consül kaçıp Antonius'a sığınmışlardır.⁸⁵ Vasiyetnamesinin okunmasından sonra, Halk Meclisi Antonius'un görevine son vermiş ve Roma halkının topraklarını almak için Kleopatra'ya savaş ilan etmiştir. Kesin sonuç,2 Eylül 31'de yapılan Actium savaşında alınmış ve Antonius yenilerek,İskenderiye'ye kaçmıştır.⁸⁶ 30'da da kendilerini öldürmüşlerdir. Octavianus, Asya eyaletini, Suriye'yi, Fenike'yi, Filistin'i yeniden Roma'nın egemenliği altına aldı ve Doğu'nun bağımsız kalmış son ülkesi olan Mısır'ı da alarak; Roma'nın bir eyaleti haline getirmiştir.⁸⁷ 12 yıl süren çözülmeye sonra,30 yılında, Roma yeniden kendini toparlamış,ortaklaşa askeri dictatörlük de tartışmasız olarak, Octavianus'un tek kişi yönetimine dönüşmeye başlamıştır.⁸⁸

Augustus, 29 yılının Sextilis ayında Roma'ya dönmüş, aynı ayın 13, 14 ve 15'inde üç zafer alayı düzenlemiştir. Barışın her yerde kurulduğunu göstermek için de Janus tapınağının kapıları kapanmıştır.⁸⁹ Bundan sonra Octavianus, tek başına hükümdardı.⁹⁰

85.Tanilli, A.g.y., s.533.

86.Bosch, A.g.y., s.120.; Umar, A.g.y.,s.226.

87 Atlan, A.g.y.,s.195.

88 Tanilli, A.g.y., s.533.

89.Atlan, A.g.y.,s.195.

90 Bosch ,A.g.y., s.121.

III. BÖLÜM: CUMHURİYET'TEN PRİNCİPATUS'LUĞA GEÇİŞ

A). PRİNCİPATUS'LUK

Roma'da M.Ö. 27'de Cumhuriyetin yıkılması üzerine kurulan rejime Principatus'luk (Erken İmparatorluk) adı verilmiştir. Bu rejimin kurucusu C.Iulius Caesar Octavianus'tur. Diocletianus (M.S. 284-305) 'un imparator olduğu yıla kadar süren Principatus rejiminin adı Princeps (Senatus listesinin başında yer alan birinci yurttaş, birinci yer, önder yer) kelimesinden gelmektedir.¹ Birinci yurttaş olması nedeniyle Princeps, Roma döneminde sosyal sınıfın en yüksek kişisi idi.² Cumhuriyetin sonunu belirleyen bu rejim, Seneca'nın deyimiyle, " hükümdarın, Cumhuriyet giysisinin altında gizlenen görüntüsünden başka bir şey değildi".³ Denilebilir ki, Cumhuriyet'ten Monarşiye geçiş dönemi de Principatuslukla başlamıştır. Octavianus, Roma'da hüküm sürmenin ancak Cumhuriyeti ve Cumhuriyetin meşruluğunu dışarıya karşı korumakla mümkün olduğunu, Caesar'dan öğrenmişti.⁴ O, Cumhuriyet'in unsurlarını kullanarak, devleti yeniden kurmuştur. Yetkilerini Senatus ile paylaştığı düşüncesinden hareketle yönetim şekline " Diarşi " de denilmiştir.⁵

Octavianus Actium zaferinden büyük bir ünle çıkmış ve M.Ö. 27'de Roma'ya dönmüştür. Bu yüzden 13 Ocak 27 tarihi Principatus'luğun başlangıcı olarak kabul edilmiştir.⁶ Octavianus Roma'ya vardiktan sonra amacının anayasanın geleneksel biçimini korumak olduğunu göstermek için olağanüstü yetkilerden vazgeçti ve tüm yetkilerini geleneksel kurumlara (Senatus ve Halk Meclisi) devretti.⁷ Senatus,

1. İletişim Atlası Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi. Roma Dünyası, İstanbul, 1988, C.V.,s.74.

2."Princeps", Paulys Real- Encyclopödie der Classischen Altertums-Wissenschaft, Stuttgart, 1937, c. XVII / 2, s.1998.

3. Server Tanilli, Yüzyılların Gerçeği ve Mirası (İlk Çağ), İstanbul, 1988, c.I, s.537.

4." Augustus ", Meydan Larousse, c. I, s.863.

5.R. H. Barrow, Romalılar, Çev.:Ender Gürol, İstanbul, 1965, s.72.

6.Oktay Akşit, Roma İmparatorluk Tarihi, İstanbul, 1985, c.I,s.36.;Tanilli, A.g.y.,s.537.

7.Le'on Homo, L'Empire Romain, Paris, 1930, s.21.

Octavianus'un bu hareketi üzerine kendisine Augustus (Kutsal) ünvanını verdi.⁸ Ayrıca, onun on yıl süreyle ordunun büyük bir bölümünü barındıran ve Legatio'lar aracılığıyla yöneteceği bölgeler olan İspanya, Galya ve Cilicia'yı içine alan bir eyaletin Proconsül'lüğüne atanması kararlaştırıldı.⁹ Böylece, on yıldan beri resmi olarak kullandığı İmperium yetkisi resmen kendisine verildi.¹⁰

Augustus, M.Ö. 23'te Consül'lük görevinden ayrıldı. Bu görevden ayrılmasının en önemli nedeni, görevi uzun süreden beri kullanmasının bazı çevrelerde hoşnutsuzluğa yol açması ve öteki soylulara kalan Consül'lükleri sınırlamasıydı.¹¹ O, eyaletini Proconsül olarak yönetmeyi sürdürdü; buna ek olarak İmperium'u öteki Proconsül'lerinkinden daha büyük kılındı. Aynı yıl Tribunlar'ın erkini (Tribunicia Potesta) yaşam boyu kendi üstüne aldı. Octavianus bu konuda Monumentum Ancyrinum'da şöyle yazmaktaydı: "Bu satırları yazmakta olduğum zaman on üç defa Consül olmuştum. Tribunluk yetkimi otuz yedi yıldır kullanıyordum".¹²

Augustus'a M.Ö. 19'da Consüllerin rütbe işaretleri verildi.¹³ Bununla Augustus yanında 12 Lictor bulundurma, başkanlık ettiği Senatus'ta o yılın iki Consülünün yanında bir sandalye sahibi olma, Halk Meclisleri'ni toplantıya çağırma, seçimleri yönetme, gerekli gördüğü emirnameleri çıkarma gibi haklar elde ediyordu.¹⁴

M.Ö. 12'de en büyük rahip (Pontifex Maximus)¹⁵, M.Ö. 5'te ve 2 yıllarında tekrar Consül seçilmiş; on üçüncü Consül'lüğü sırasında da Augustus'a

8.Homo,A.g.y,s.21.

9.Uygarlık Ansiklopedisi,C.V.s.74.

10.Akşit,A.g.y,s.36.

11.Uygarlık Ansiklopedisi,C.V.s.74.

12.Monumentum Ancyrinum, Res Gestae Divi Augusti adıyla anılan belgenin bir bölümünü içermektedir. Res Gestae, Augustus'un yaptığı tüm işlerin hesabının verildiği bir hesap defteri niteliğindedir. Ankara'da bulunan Augustus Anıtı, Res Gestae'den günümüze kalan en önemli bölümüdür. Augustus, Ankara Anıtı (Monumentum Ancyrinum), Çev.: Hamit Dereli, M.E.B., İstanbul,1949, Bölüm.IV.

13Uygarlık Ansiklopedisi,C.V.s.74.

14.Tanilli,A.g.y,s.538.

15.Homo,A.g.y,s.21.; Tanilli,A.g.y,s.538.

Pater Patriae (Babayurdun Babası) ünvanı verilmiştir.¹⁶ Augustus ömrü boyunca birçok yetkiler elde etmiş, böylece devletin en büyük hakimi olmuştur.

B). PRINCEPS'İN YETKİLERİ:

1. Tribunicia Potesta: Tribunuslar, gerçekte Pleb sınıfının en yüksek sorumluları idiler. Bir yıl süre ile seçilen Tribun'un tekrar seçilmesi mümkün değildi.¹⁷ Görev süreleri boyunca birçok güvenceler altında çalışmalarını sağlamış, her türlü tehlikeden uzak kılınmış, kendilerine kutsal bir nitelik verilmişti. Bunlar, Senatus ve Halk Meclisleri'ni toplantıya çağırarak, toplantılara başkanlık etmekte, Intercessio; yani Senatus'un ve diğer magistraların faaliyetlerini frenleyebilmek yetkileri bulunmaktaydı. Bu Tribus'ların yetkileri Roma şehri ve Roma'dan bin adımlık bölgelere kadar ulaşabilmekteydi.

Octavianus, Patrici sınıfına üye olmasına rağmen, eski geleneğe ve Roma amme hukukuna aykırı olarak, M.Ö. 36'da Tribunluk yetkisini, hayat boyunca ve her türlü sınırlamadan bağımsız olarak elde etmiş¹⁸, bu makama has ayrıcalık ve yetkileri tamamen kendinde toplamıştır. Buna göre, Princeps için Senatus'un ve Magistra'ların her türlü kararlarına karşı veto hakkını (Intercessio Tribunicienne) kullanma, Tribunusların gerek makamlarına gerekse kişiliklerine ait olan kutsallık ve onların her türlü tecavüzlerinden korunması, Senatus'u toplantıya davet ve bu kurulun toplantılarına başkanlık, Senatus'a gerek kendi veya herhangi bir temsilcisi aracılığıyla önerilerde bulunmak veya Senatus'a bir Magistra ve genellikle bir Quaestor tarafından okunan yazılı teklifler yapmak, Halk Meclislerini (Comitia) toplantıya davet, onların toplantılarına başkanlık etmek ve onlara yasa projeleri teklif etmek tamamen mümkün bulunmaktaydı.¹⁹ İmparator bu yetki ile gerek Senatus, gerekse Pleb Meclislerine

16.Recai G. Okandan Roma Pozitif Ame Hukuku' nda Principatus, İstanbul, 1943, s.29.; Uygurluk Ansiklopedisi, C.V.s.78.

17.Okandan, A.g.y.,s.64.

18.Monumentum Ancyranum, X.106 ; R.E.,c.XXII / 2 ,s.2283 vd. ; Tanilli, A.g.y.,s.538.; Atlan'a göre bu yetki, M.Ö. 35'te Octavianus'a verilmiştir. Octavianus, Tribunicia Potesta'yı tam olarak M.Ö. 23'te alacaktır. Sabahat Atlan, Roma Tarihi'nin Ana Hatları, İ.Ü.E.F.Y., İstanbul, 1970, s.188.

19.Okandan, A.g.y.,s.65.

ayasa teklifinde bulunabilmekte; diğer magistraların idari ve adli kararlarını bozabilmekte idi. Bütün bu yetkilerin kullanılması , İmparator'un Senatus'a üstünlüğünü sağlamıştır.²⁰ Bu yetkilerin sınırsız olması ve mutlaklığı çok önemli bir durum ortaya çıkarmakta idi. Princeps'in tüm yetkilerini sınırlayan tek bir hukuki imkan, Princeps'in vesayetle değil Senatus'ça seçilmesi idi.

Tribunluk yetkisi ile mutlak bir veto hakkına sahip olan Princeps, bu hakkını hiçbir zaman kullanmaya gerek duymamıştır.²¹

2. İmperium:²² Octavianus M.Ö. 31'den 23'e kadar olan dönemde kesintisiz Consüllük görevini yürütmesi nedeniyle , Consüllük İmperiumu'nu kullanmaktaydı. Consüllük yetkisinin Sylla'dan itibaren azalmaya başlaması ve tamamen yönetsel ve yalnız İtalya'ya etki eden bir görev durumuna düşmesi , M.Ö. 23'te Octavianus'u harekete geçirmiştir. O, Roma'daki Magistralara , yani Consüllere ait olan ve gerçekte ancak yönetsel konulara ve İtalya'ya etkiyen emretme yetkisini kaldırarak, onun yerine eyaletlerdeki Magistra'lara yani Prokonsül'lere ait bulunan ve İmperium'un içinde bulunan yetkilerin tümünü içeren Proconsül'lük İmperium'unu hazırlamıştır. Bu dönemde hazırlanan İmperium Proconsulare, Cumhuriyet dönemindekine göre daha üstün, daha yüksek bir İmperium (İmperium İntinitum Majus) söz konusu olmaktadır.²³ M.Ö.23'te elde edilen Proconsüllük yetkisi ile Princeps, Roma'nın hakimiyeti altında bulunan her yerde, her tarafta mülki, askeri ve kazai mutlak bir yetkiyi elinde toplamıştır. Bu yetki İmparator'a Roma içinde ve orduda kumanda hakkını vermekte idi.²⁴ Hükümdar yetkisine sahip olmak anlamına gelmiyordu.²⁵ Principatus döneminde, Proconsüllük İmperiumu yine sınırlı sürelerde tutulmuş ve Octavianus döneminde hayat boyu bir yetki haline getirilmemiştir. Ancak, yetkinin

20.Şakir Berki, Roma Hukuku, Ankara, 1949, s.35.

21.Uygarlık Ansiklopedisi, C.V.s.75.

22.İmperium: Cumhuriyet döneminde çeşitli Magistatus'ların elinde bulunan emretme yetkisi. Yönetsel, askeri yetkileri kapsamaktaydı.

23.Okandan, A.g.y.s.67 vd.; İmperium Proconsulare için bkz. R.E., C.XXII / 2, s.2270 vd.

24 Berki, A.g.y.,s.35.; R.E.'ye göre, Octavianus tüm ordunun kumandanlığını elde edememiştir. R.E.,c.XXII / 2,s.2270.

25.A.W.F. Blunt, Batı Uygarlığı'nın Temelleri,Çev.: Müzehher Erim,İ.Ü.E.F.Y.,İstanbul,1979,s.94.

sürekli uzatılması yoluna gidilmiştir. Okandan bu konuda şöyle yazmaktadır: “Durumu kurtarmak, kamuoyuna ancak belli bir süre ile verildiğini göstermek amacıyla meydana gelen sınırlamanın, izlenen bu hareket şeklinin,gerçekte hiçbir önemi yoktur. Sonunda, bir formaliteden öte bir şey olmayan bu uygulama, gerçekte Proconsüllük İmperiumunun hayat boyu Princeps’e tevdi ve tevcih kılındığının kabulüne bir engel oluşturmaktadır.”²⁶

3. Pontifex Maximus (Baş Rahip) : Augustus, Monumentum Ancyranum’da şöyle yazmaktadır:” Çalışma arkadaşım hayatta iken onun yerine Pontifex Maximus seçilmek istemedim. Halbuki babamın işgal ettiği bu rahiplik mevkiini halk bana veriyordu. Birkaç sene sonra, P. Sulbicius ile C. Valgius’un Consüllükleri sırasında iç savaşlarda bir fırsat bularak bu göreve geçmiş olan adam ölünce rahipliği ben kabul ettim. Seçilmek için bütün İtalya’dan gelen kalabalık o kadar büyüktü ki Roma’da bu zamana kadar böyle bir toplantı hiç görülmemiştir.”²⁷ M.Ö. 12’de Lepidus’un ölümü ile boşalan Baş Rahiplik görevine seçilmesiyle Octavianus en büyük dini lider durumuna gelmiştir.²⁸

Princeps, ruhani şef olmak sıfatıyla, halk üzerindeyüksek manevi bir nüfuz ve otoriteye sahip bulunmakta idi. Ruhani kişilerin seçimine ,kendi adayını belirleyerek müdahalede bulunur²⁹ ve onları bazı durumlarda doğrudan doğruya tardı. Dini konular hakkında gereken prensip ve kuralların konulması,bunların gerekli durumlarda yorumlamak, ruhani kişiler arasındaki anlaşmazlıkları gidermek,ruhani kurumların gelirlerinin yönetimini denetlemek gibi yetkiler Pontifex Maximus olan Princeps’te toplanmakta idi.³⁰

C). AUGUSTUS DÖNEMİNDE YÖNETİM

1.Halk Meclisleri: Octavianus, Cumhuriyet dönemi kurumlarından olan Halk

26.Okandan,A.g.y,s.70.

27.Monumentum Ancyranum,X.106.

28.Homo,A.g.y,s.21.; Tanilli,A.g.y,s.538.

29.Berki,A.g.y.,s.35.

30.Okandan,A.g.y,s.71.

Meclisleri'nin kendi kurduğu düzende de kalmasını sağlamış; yasa yapma ve atamalara ilişkin yetkilerini bırakarak, onları yalnız kazai yetkilerinden yoksun kılmıştır.³¹ Comitia Centuriata ve Comitia Tributa yine Magistraları düzenli bir şekilde seçmeye devam etmişlerdir. Ayrıca, hala en yüksek yasama yetkisi Halk Meclisleri'nde bulunuyordu.³² Polybios'un Roma Karma Anayasası tezinde savunduğu, egemenliğin eşitlik ve denge sistemi³³ Octavianus ile birlikte bozulmaya başlamıştır. Comitialar'ın rolleri yine de M.S. 98'de Nerva (M.S. 96-98) dönemine kadar devam etmiştir.³⁴

Uygulamada, Halk Meclisleri'nin Magistra atama yetkileri Princeps'in elinde bulunan aday teklif etmek (Commendatio) yetkisiyle büyük bir tehlikeye girmiştir.³⁵ Bunun sonucu olarak Praetor, Aedil, Questor, Tribunus gibi çeşitli Magistraların seçimi gerçekte Princeps tarafından yapılmaktaydı ve M.S. 7 yılından itibaren Magistraların atamaları doğrudan Octavianus tarafından yapılmıştır.³⁶ Halkın aracılığıyla memurların seçimi Augustus yönetiminde boş bir formaliteyi dönüştürülmüştür.

Halk Meclisleri, yasama yetkilerini kullanmaya, yasalar hakkında oy vermeye devam etmelerine rağmen zamanla yasama yetkilerini de Senatus ve Princeps lehine yitirmeye başlamışlardır.³⁷ Marzo'ya göre, Augustus'tan sonra Halk Meclisleri'nin yasama faaliyetleri birdenbire kesildi, buna karşın Senatus, o ana kadar Halk Meclisleri'nin elinde bulunan yasama yetkisini eline geçirerek, yeni bir hukuk yaratma yetkisini kazanmaya başladı.³⁸

31.Okandan, A.g.y.,s.74.

32.Halil Demircioğlu, "Roma Devleti'nin Eyalet (Provincia) Sistemi Hakkında", A.Ü.D.T.C.F.T.A.D., Ankara,1967,c.V.,sayı:8-9'dan ayırbaşım.; Homo,A.g.y.,s.25.

33.Alaeddin Şenel, Siyasal Düşünceler Tarihi, Ankara,1982,s.245.

34.Berki,A.g.y.,s.34.

35.Okandan,A.g.y.,s.74.

36.Okandan,A.g.y.,s.74.

37.Türkan Rado,Principatus Döneminde Roma Hususi Hukukunun Senatus Consultumlar Yoluyla Islahı,İstanbul,1953,s.17.

38.Salvatore Di Marzo,Roma Hukuku,Çev.:Ziya Umur,İstanbul,1959,s.9.

Görüldüğü gibi Cumhuriyet döneminin en önemli kurumu olan Halk Meclisleri artık formaliteden öteye geçemeyen yetkileri ellerinde tutabilmişler, bir süre sonra da tüm işlevlerini yitirmişlerdir.

2. Senatus: Augustus, M.Ö. 27'de tek başına iktidarda olduğu sırada Senatus ile işbirliğine girmek gereğini duymuştur. Önce Senatus'a tüm eski yetkilerini geri verdiğini duyurdu ve işbirliğinde ilk adımı attı. İktidarını güçlendirerek yasal temeller üzerine Principatus'luğu kurduktan sonra, Senatus'ta bazı değişiklikler yaptı. Öncelikle, Senatus bazı kişilerden temizlendi.³⁹ Caesar döneminde 900'e çıkarılan Senatus üyelerinin sayıları 600'e indirildi ve Senatus'a seçilebilmek için gerekli mal varlığının miktarı daha da yükseltildi, 1 milyon Sesters'e çıkarıldı; bunun da 100 bin Sesters'i taşınmaz mülkü içerecekti. Octavianus, Senatör sayısını 300'e bile indirip meclisin itibar ve nüfuzunu o oranda arttırmayı düşünmüşse de⁴⁰ böyle bir girişimde bulunamamış; ama Magistralık yapmış Senatörlerin sayısını arttırmıştır.⁴¹ Senatus'a girebilmek için, Roma vatandaşı olmak, 25 yaşında bulunmak, belli bir servet sahibi olmak, yıllık belli bir vergi vermek gibi çeşitli şartların yanında Questor'luğa seçilmiş olmak da gerekiyordu. Bu son şartla Senatus'a girebilmek Princeps'in olurunun alınması şartına bağlanmış olmakta idi.⁴² Aranılan manevi özellikler arasında, adayın muhafazakar bir hayat geçirmiş olması da zorunlu idi.⁴³ Senatus'un toplantıları bir talimatnameye bağlandı. Ayda iki kez Senatus toplantıları yapılıcakti.⁴⁴ Ayrıca meclise devam zorunluluğu getirildi ve Senatus izni olmadan Senatörler'in İtalya dışına çıkmayacakları hükmü konuldu.⁴⁵

Senatus, özellikle dış politika yönetimi, savaş ve barışa karar verme gibi konulardaki yetkilerini kaybetti. Bu konularda tamamen danışma kurulu durumuna geldi.⁴⁶ İç işlerini yönetmek Senatus'un işleri arasında kaldı. Senatus büyük ölçüde

39.Rado,A.g.y.,s.17.; Tanilli,A.g.y.,s.537.

40.Rado,A.g.y.,s.17.

41.Homo,A.g.y.,s.24.; Tanilli,A.g.y.,s.536.

42.Okandan,A.g.y.,s.81.

43.Rado,A.g.y.,s.18.

44.Homo,A.g.y.,s.24.

45.Rado,A.g.y.,s.18.; Akşit,A.g.y.,s.37 vd.

46.Okandan,A.g.y.,s.76.

yasama, toprak yönetimi, terfi - hatta askerlik, adli ve askeri alanda bir üst rütbeye geçirme - alanındaki yetkilerin korudu.⁴⁷ Arsal'a göre, Senatus, ordu üzerindeki gücünü bir yana bırakırsak, tüm yönetsel, kazai, mali ve özellikle yasama alanında birçok yetkiler elde etmiştir.⁴⁸

Principatus'lukta Senatus'un elde ettiği en önemli yetki yasama yetkisi oldu. Senatus yasa gücünde kararlar (Senatus Consulta) yayınlama hakkını elde etmiştir. Cumhuriyet döneminde hiçbir zaman elde edemediği yasama yetkisini⁴⁹, Principatus'luk döneminde de tam olarak kullanamamıştır. Çünkü Princeps'lerin Tribünluk yetkileri, Senatus'un yasama işleriyle ilgili yetkilerini felce uğratabilecek en büyük silahtı; onların sahip olduğu veto hakkı (Intercessio) gerçekte Senatus'un yasama yetkisini Princeps adına engelleyebiliyordu.⁵⁰ Önceleri fiilen yetkilere sahip olan Senatus, zamanla bu konudaki yetkilerini yitirerek, imparator otoritesinin bir oyuncağı haline geldi.

Ekonomik konularda da Senatus ile Princeps arasında bir ayrım olmuştur. "Aerarium" denilen devlet hazinesi Senatus'a bırakılmış, Princeps ise "Fiscus" veya "Fiscus Caesaris"⁵¹ denilen hazinenin yönetimine sahip olmuştur. Devlet topraklarını bir kısmı Senatus'un bir kısmı Princeps'in olduğu gibi, devletin başında bulunan her iki organın da ayrı ayrı topladıkları vergiler vardı.⁵² Para basımı konusunda da Princeps'e üstün yetkiler verildi. Altın ve gümüş paraları Princeps, bronz parayı da Senatus basabiliyordu.⁵³ Senatus'un bastırıldığı paralar Roma ve İtalya'da kullanılabilirlerdi. Paraların üzerinde hem imparatorluğa hem de Senatus'a ait işaretler bulunması zorunlu idi.⁵⁴

47.Homo,A.g.y,s.24.

48.S. Maksudi Arsal,Umumi Hukuk Tarihi,Ankara, 1942,s.403.

49.Rado,A.g.y.,s.17.

50.Okandan,A.g.y,s.76.

51.Fiscus:İmparator hazinesi.Procurator ünvanlı memur bu hazineye bakardı.

52.Rado,A.g.y.,s.19.

53.Homo,A.g.y,s.25.

54.Okandan,A.g.y,s.77.

M.Ö. 27'de belirlenen esaslara göre, İtalya ve Roma'nın yönetimi Senatus'a ve Magistralara ait bulunmaktaydı. Ayrıca, askeri kuvvetlerin bulundurulmasına gerek duyulmayan eyaletlerin yönetimi de Senatus'a bağlı bulunmakta idi. Çoğu sınır boylarında olup, içlerinde askeri kuvvetlerin doğrudan doğruya imparatorun emrinde bulunan eyaletler, imparatorun vekilleri veya generalleri tarafından yönetilmekteydi. Senatus eyaletleri ise Proconsüller veya Procuratorlarca yönetiliyordu.⁵⁵ Princeps elinde bulundurduğu eyaletler sayesinde Roma ordusunun büyük bir bölümüne sahip oldu.⁵⁶ Sicilya, Makedonya, Epeiros, Akhaia, Girit, Afrika'da Kyrene, Anadolu'da Asia ve Bithynia eyaletleri Senatus'a bağlı idiler. Buna karşılık, güney Anadolu'daki Cilicia, Suriye, Kıbrıs ve daha sonra Roma'yı İtalya dışından gözetlemek ve İtalya ve Hellas'ı ayırmak için oluşturulan Dalmatia imparatora bağlı eyaletler idiler.

İmparatorluk eyaletlerinde Romalı memurlar Princeps'in vekili idiler. Bu durumları ünvan ve hizmetlerinde belirlenmişti. İmparator, önemli eyaletleri Consüllük ve Praetorluk yapmış Senatörlerden Propraetor Legatlarını (Legati Augusti Propreatore) legion kuvvetleri ile birlikte vali olarak atardı. Askeri önemi az olan eyaletlerde sadece yardımcı kuvvetler bulunmakta ve bunların yönetimi Senatörlere değil, atlı sınıfından Praefectus veya Procurator ünvanlı valilere bırakılmaktaydı. Büyük eyaletteki legion legatları [Legati Legionis) Augustus'un ikinci derecedeki kumandanları idiler. Bir de valiye bağlı olmayan, doğrudan doğruya Princeps tarafından atanan ve vergi işlerine bakan Procuratorlar bulunuyordu. İmparatorluk memuriyetlerinin belirli bir süresi yoktu.⁵⁷ Eyalet valileri, Augustus'tan aldıkları emirler doğrultusunda hareket ederlerdi. Bunların 6 Lictorları ve kılıç taşıma hakları vardı. Ayrıca eyaletleri içinde bulunan bir legionun (yaklaşık 4200-6000 asker) komutanıydılar. Eğer buldukları eyalette ayrı bir legion varsa, Augustus onun için de ayrı bir komutan görevlendirirdi.⁵⁸ Augustus, Provincia meclislerinin her yıl toplanmasını öngördüğünden hükümet, valileri bu meclisler sayesinde daha iyi denetleyebiliyordu.⁵⁹

55. Demircioğlu, A.g.m., s.450.

56. R.E., c.XXII / 2, s.2270.

57. Akşit, A.g.y., s.51.

58. Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, c.II., s.327.

59. Meydan Larousse Ansiklopedisi, c.X., s.353.

İmparatorun emri altındaki eyaletler, Senatus eyaletlerine göre daha iyi yönetilmişlerdir. İmparatorun vekilleri ellerinde hem askeri hem de sivil yetkiler bulundurdıklarından, Proconsüllere göre daha geniş komuta yetkisine sahiptiler. Askeri bir disiplin içerisinde bulunmaları, onların kendi başlarına hareket etmelerini engelliyordu.⁶⁰

Senatus'a bağlı eyaletlere gönderilen Proconsüllerin görev süreleri bir yıldır.⁶¹ Her Proconsül'ün biri Questor, üçü Proprætor Legatı olmak üzere dört yardımcısı vardı. Bunların atamaları İmparator tarafından onaylanıyordu. Valilerin heçber askeri yetkileri olmamasına karşın, adli ve yönetim yetkileri vardı. Ancak kılıç taşıyamazlardı.⁶²

Senatus eyaletlerine bakan Proconsüller ile Proprætorlar, devlet içinde İmparator eyaletlerine bakan generallerden daha yüksek bir mevkide idiler. Bunlar, İmparator'un kontrolünden uzak eyaletlerinde sorumsuz yaşamakta devam etmişlerdir. Ayrıca, Senatus tarafından seçilip gönderildikleri ve yine oraya döndükleri için eyaletlerin yönetiminde istedikleri gibi hareket etmişlerdir. Senatus eyaletlerinde genel valilerin tüm harcamaları eyalet halkı tarafından karşılandığı için de eyalet halkı büyük yük altına girerdi. Eyalet valileri de zenginleşmiş olarak Roma'ya dönerlerdi. Augustus döneminde, Romalı memurların para toplayıp yoksulluğa ittiği eyalet halkları rahat nefes almış, ekonomik durumlarını biraz düzeltmişlerse de⁶³ daha sonraki dönemde sistemin yozlaşması ile tekrar eski haline dönmüştür.⁶⁴

Senatus ile Augustus arasında yapılan eyalet bölüşümü görünüşte bir bölünme olup, özde tüm yetkiler Princeps'te toplanmıştır.⁶⁵ Aynı durum Senatus'un faaliyetlerinde de göze çarpmaktadır. Senatus, yılın iki ayı dışında (Eylül ve Ekim) ,

60. Demircioğlu, A.g.m., s.451.

61. Akşit, A.g.y., s.51.

62. An.Uy.Ans., c.II., s.326.

63. An.Uy.Ans., c.II., s.326.

64. Provincia sisteminin bozulması hakkında bakınız, Afif Erzen, "Roma İmparatorluğunun Dağılmasında Eyaletlerin Oynadığı Rol", Bellekten, c.XXII / 85., Ankara, 1958, s.93-100.

65. Rado, A.g.y., s.20.

sürekli, ayda iki gün düzenli bir şekilde toplanmak zorunda idi. Üyelerin hepsi toplantılara katılmak zorunda oldukları için, mazeret bildirmeden toplantıya katılmayanlar para cezasına çarptırılıyorlardı.⁶⁶ Senatus'un toplantılarına Princeps de katılabilirdi. Nitekim, Octavianus Consül olduğu sırada Consül sıfatıyla ; Consül olmadığı zamanlarda Tribunluk yetkilerine dayanarak birçok defalar Senatus'a başkanlık etmiş ve bu kurumun faaliyetleri ile yakından ilgilenmiştir.⁶⁷

Adli alanda tartışmasız yetkili organ yine Senatus idi. Senatus en üst yargı görevini üyelerine tanıdığı ve İmparatora karşı ağır suç ve zimmete para geçirme suçlarında , yargılama hakkına sahip olmuştur.⁶⁸ Askeri ve dış politika konuları dışında Senatus, Principatus'luk döneminde önemli yetkiler elde etmiştir. Ancak elde ettiği yetkilerin sağlam güvencelerle korunmaması ve Senatus'un rolünün hükümeti yöneten Princeps'in kişiliğine bağlı bulunması nedeniyle⁶⁹, kısa sürede İmparator'un danışma meclisi durumuna düşmekten kurtulamamıştır.

3. Concilium Principis (İmparatorluk Kurulu) : Önceleri danışma niteliği olan bu organ , zamanla Senatus'un yerine yükselmeye başlamış, Princeps'e yapacağı işler hakkında görüş ve önerilerini bildirmiştir. Yetkileri ve oluşumu hakkında belirlenmiş resmi esaslar olmamasına rağmen, Princeps'in özel meclisi olarak Octavianus tarafından kurulmuş ve onun iktidarı sırasında, kendisinin en yakın arkadaşlarının , dostlarının, Magistraların, Senatus üyelerinin ve şövalyelerden bazılarının yer alabildiği bir meclis olmuştur.⁷⁰ İmparator bu kurulu toplantıya çağırdığında, durumlara ve işlere göre etkili oluyordu⁷¹. İmparator'a yardımda bulunuyordu.

Princeps'in kendisi olmadığına vekilini başkanlığında toplanan bu mecliste, önceleri siyasi, askeri, kazai, yönetim ve dışişleri hakkında görüşülür ve tartışılırdı. Bu kurulda görüşülecek konuların içeriğine göre, kurula katılacak üyeler de

66.Okandan, A.g.y.,s.81.

67.Octavianus, Senatus üyesi olarak , Senatus'un üyeleri hakkında düzenlenen listenin en başında ismi yazılı olduğu için ilk defa oy verme hakkı ona aitti. Okandan, A.g.y.,s.81.

68.Homo, A.g.y.,s.25. ; Berki, A.g.y.,s.34.

69.Okandan, A.g.y.,s.79 vd.

70.Okandan, A.g.y.,s.83.

71.Homo, A.g.y.,s.23.

değişiyordu.⁷² Bu meclis Octavianus döneminde tam bir niteliğe kavuşmamış, ondan sonraki dönemde gelişimini tamamlamıştır.

4. Magistratus'lar : Principatus'luk döneminde, Cumhuriyet döneminde büyük önemi bulunan Dictatör'lük ve Censor'luk gibi makamlar ortadan kalkmışlardır. Magistrallıklar uygulamada, genellikle, iktidarda buluna Princeps'in aile üyelerine verilmiş ve Princepsler bu makamları kendi istedikleri kimselere bırakmışlardır. Principatus'luk döneminde Princeps'in otoritesi karşısında eski rollerini oynayabilmekten uzak kalmışlar, sayasi rollerini ve etkinliklerini yavaş yavaş kaybetmişlerdir.

a) Consül'ler : Consüller Cumhuriyet döneminde olduğu gibi yine Halk Meclislerine ve Senatus'a başkanlık etmekteydiler. Magistralların başında bulunan Consüller, Princeps'in varlığı karşısında nüfuz ve otoritelerini büyük ölçüde yitirmişlerdir. Octaviaünus'un M.Ö. 31'de başlayıp, kesintisiz M.Ö. 23'e kadar süren Consüllüğü ve daha sonra M.Ö. 5 ve 2 yıllarında Consüllük makamlarında olduğu sırada, diğer Consüllerin hiçbir etkisi görülmemiştir. Octavianus Birinci Consül sıfatı ile hareket etmiş ve tüm yetkileri tek başına kullanmıştır.⁷³ Consüllerin askeri ve politik alandaki yetkileri Augustus'a geçmiştir. M.Ö.23'te , Cumhuriyet döneminde Consül'e ait olan "Senatus'a istekte bulunma hakkı" İmparator'a geçmiştir. Principatus'luk döneminde Consüllerin görev süreleri daha da kısaltılmıştır. Böylece, mülki ve kazai yetkilerinin büyük bir bölümünü Princeps'in lehine kaybeden Consüller, Senatus toplantılarına başkanlık etmek gibi bir formaliteyi yerine getiren memurlar durumuna gelmişlerdir. Bu dönemde Consüllerin yalnızca mevkileri kalmış,

Senatus oturumlarındaki yönetim hakları (Eponymie) saklı kalmıştır.⁷⁴ Consüllere az da olsa mevkileri ile ilgili çalışma alanı bırakıldığı için yargı ve cezalandırma hakkı verilmiştir.

72.Okandan, A.g.y.s.83.

73.Homo, A.g.y.s.21. ; R.E.,c.XXII / 2,s.2282 vd.

74.Eponymie: İsim verme. Theodor Mommsen, Römisches Staatsrecht. II, Leipzig, 1899, s.79.

b) Praetor'lar: Praetor, İmperium'a sahip bir Magistra olup, daha çok şehirde kalır (Praetor Urbanus) ve Romalı'lar arasındaki hukuksal anlaşmazlıkları inceleyerek, yargıca gönderirdi. M.Ö. 242'de yabancılarla yabancılar ve yabancılarla Romalı'lar arasındaki anlaşmazlıkları çözmek amacıyla bir Praetor'luk daha oluşturulmuş ve zamanla sayıları çoğaltılmıştır. Praetor'lar Principatus'luk döneminde de varlıklarını sürdürmüşlerdir. Politik yönden çok önemli sayılmayan Praetor'lar Principatus'luk döneminden fazla etkilenmemişlerdir. Siyasi alandaki yetkilerini yitirmelerine rağmen⁷⁵, kazai yetkilerini korumuşlardır. Sayıları 8 ile 16 arasında değişen Praetor'lar, Ceza Mahkemelerinin çoğalmasıyla daha çok artmışlardır. Zamanla kazai ve cezai alanlardaki "Jüri heyetlerine başkanlık" yetkileri de kalkmıştır.

c) Diğer Magistratus'lar: Questor'ların sayıları Caesar döneminde 40'a kadar ulaşmış iken, Octavianus onların sayılarını 20'ye indirmiş, yaş hadlerini de 25'e indirerek, seçilme durumları ve yetkilerini yeniden düzenlemiştir. Yapılan değişikliklerle, devlet hazinesinin yönetimi bu görevlilerden alınmış ve Princeps'e ait eyaletlerin oluşturulmasıyla da bu eyaletlerdeki Questor'ların görevlerine son verilmiştir.⁷⁶ Octavianus, İmparatorluk emrinde çalışan Questor'ları Princeps'in duyuru ve emirlerini Senatus'ta okumakla görevlendirmiştir.

Roma'da yolların bakımı, pazar yerlerinde malların denetimi, kamu oyunlarının düzenlenmesi gibi işlerden sorumlu olan Aedilis, başlangıçta iki kişiden oluşurken; M.Ö. 367'de sayıları 4'e çıkarılmıştır. Patrici ve Pleblerden eşit sayılarda seçilen Aedil'ler, M.Ö. 22'de genel oyun ve şenlikleri düzenleme yetkilerini Praetor'lar lehine kaybetmişlerdir. Roma şehrinin güvenlik ve düzenini sağlama yetkisinin de Şehremini (Praefectus Urbi) 'ne geçmesiyle, Principatus'luk döneminde Aedil'ler sadece yolların bakımı, içki yerlerinin ve halka açık alanların bakımı, pazar polisliği ve pazar yargısı görevleri ve ilgili konularda zorunlu görülen para cezalarına bakabilmek yetkilerini ellerinde tutabilmişlerdir.⁷⁷

Tribunus'lar da Principatus'luk döneminde yetkilerini korumaya devam

75.Okandan, A.g.y., s.87.

76.Okandan, A.g.y., s.89.

77.Okandan, A.g.y., s.88.

etmişler , ancak, Princeps'in hayat boyu Tribunluk yetkisine sahip olması , bu konuda Octavianus'a önemli bir güç sağlamıştır. Augustus, "Tribunicia Potesta" hakkında şöyle demektedir : "Senatus ile Roma halkının elbirliğiyle beni en geniş yetkiyle kanunların ve genel ahlakın koruyucusu olarak seçmeye karar vermiş olmalarına rağmen, atalarımızın geleneklerine uygun olmayan bir görevi kabulden çekindim. Senatus'un tarafımdan alınmasını dilediği önlemleri Tribun'luk yetkime dayanarak aldım. Bu yetkimde bana yardım etmek için beş defa Senatus'tan bir çalışma arkadaşı istedim ve aldım."⁷⁸

d) Augustus'un Oluşturduğu Magistratus'lar : Bu Magistratus'ların başında , M.Ö. 2'de oluşturulan Profectus Proetorio gelir. Başlangıçta sadece askeri yetkilere sahip olan bu memurlar, zamanla devletin askeri , adli ve son olarak da idari işlerinde adeta Başbakan durumunda bir görevli olmuştur.⁷⁹ Savaşlarda Princeps'e katılan ve ordunun kumandasını doğrudan yürüten, barış döneminde ise İmparatorluk Meclisi'ne (Concilium Principis) katılan ve Princeps'in olmadığı hallerde de ona vekaleten, bu kurula başkanlık eden kişi Profectus Proetorio idi. İmparatorluk Mahkemesine gerek başlangıç gerekse karar aşamasında meydana gelen olayların görüşülmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Bu makamın sahibi Roma'da oturmakta idi.⁸⁰

Principatus'luk döneminde, Roma şehrinin yönetimini sağlamak amacıyla üç yeni organ daha oluşturulmuştur. Bunlar; M.Ö.26'da Octavianus tarafından oluşturulan ce Consül'lerin sahip oldukları yönetsel yetkileri eline geçiren "Şehreminliği (Profectus Urbi)"⁸¹ , M.S. 8'de oluşturulan ve görevihalka parasız gıda ve yemek sağlamak olan "Yemek Eminliği (Profectus Annonae)"⁸² ve M.S. 6'da oluşturulan "İtfaiye Emni (Profectus Vigilium)"⁸³dir.

78. Monumentum Ancyranum, VI.103.

79. Okandan, A.g.y., s.90.

80. Okandan, A.g.y., s.90.

81. Okandan, A.g.y., s.97 vd.

82. Okandan, A.g.y., s.99.

83. Okandan, A.g.y., s.99.

D). AUGUSTUS'UN DİĞER ALANLARDAKİ REFORMLARI

Augustus, yönetim alanında yapılan değişikliklerin yanında sosyal,ekonomik ve dinsel alanlarda da düzenlemeler yapmıştır. İlk defa altın para Augustus döneminde görülmektedir.⁸⁴ Şehir ve eyaletlerde de gümüş paralar basılmıştır. Böylece ticaret hacmi artmış para dolaşımı hızlanmıştır.

Augustus, sosyal alanda, çevrenin de baskısı nedeniyle değişiklikler yapmak zorunda kaldı.⁸⁵ Ahlaksal ve tinsel yeniden doğuş programıyla,İtalya orta sınıfının çıkarları ve beklentileri karşılanmaya çalışıldı.⁸⁶ Augustus Roma geleneğinin savunucusu olarak ortaya çıkmış ; eski devlet dinini, aile yaşamının ahlak standartlarını yeniden kurmaya koyulmuştur. "Lex Iulia de Maritandis Ordinibus" adıyla yayınladığı yasayla, aile yapısında reform gerçekleştirildi. Bu yasa ile evlenme yaşı,kimlerin hangi sınıftan insanlarla evlenebilecekleri ve şartları düzenlendi.⁸⁷ Böylece, Augustus toplum yaşamında evlenme ve evlilik kurumunu sağlam temellere oturtmayı düşünmüş,bununla ilgili olarak boşanmaları bazı şartlara bağlamış, bekarlara ve çocuksuz evlilere cezalar getirmiş, mirastan yoksun bırakmıştır.⁸⁸ Paribeni'ye göre, sosyal alanda getirilen bazı yenilikler,para cezaları ve özendirmeler, gittikçe etrafı saran fenalığın önünü almak için yapılan faydasız girişimler olmuştur.⁸⁹

Augustus'un bekarlık-evlilik-zina yasalarıyla birlikte çıkardığı Lük Yasası (Lex Sumptuaria) ile, sonradan görme ve kötü koşulları sömürerek gelişen zenginlerin sefahatini önlemeye çalışmıştır.⁹⁰

Yeniden kurulan Cumhuriyetin kendisi için en çekici olduğu ve ondan en çok yararlanan sınıf , eskiden Cumhuriyet oligarşisi yönetiminde kamu yaşamından dışlanmış olan Roma yurttaşlarının varlıklı sınıfı , yani Eguites (atlılar) sınıfı idi. Çoğu

84.Berki,A.g.y.,s.37.

85.Monumentum Ancyranum,s.59.

86.Uygurlik Ansiklopedisi,C.V.s.76.

87.Monumentum Ancyranum,s.60.

88.Eskiçağ Tarihi,Lisans Tamamlama Programı,A.Ö.F.Yayıncılık,Eskişehir,1991,s.231.

89.Roberto Paribeni,Roma Ailesi,Çev.:Şemseddin Talip,İstanbul,1935,s.92.

90.Monumentum Ancyranum,s.70.

İtalya'nın kasaba ve kentlerinden gelen bu insanlar , Augustus'un önde gelen destekçisi olmuşlardır.⁹¹ Ordu üyeleri , sosyal tabakada İmparatorluk memurları ve büyük tacirlerden sonra gelmekteydiler.⁹²

Tüm değişmelere rağmen, Roma'da Pleb sınıfının kötü durumu eskisi gibi devam etmiştir. Augustus, Latin ve Latinleşen yabancı kökenli devlet yönetiminde bir araya getirmeye çalışmış, Romalı'ların tekelinde bulunan orduya Roma dışından da kişileri almaya başlamış, böylece, İtalya halkının ordudaki görev ve yetkinliklerini arttırmıştır.⁹³

Augustus eski dini yeniden diriltmeye çalışırken, diğer yandan doğu dinini de yaygınlaştırmıştır. Eski rahipliklerdeki boşlukları doldurmuş, Roma kentinin tapınak ve kutsal yapıları onartmıştır.⁹⁴

Augustus döneminde yalnızca siyasi ve sosyal alanda değil, sanat ve edebiyat alanında da yenilikler ortaya konmuştur. Augustus'un kurmuş olduğu Roma Barışı (Pax Romana) sanatçıları olumlu etkilemiş ve Augustus yeni rejimin propagandasında bu sanatçıların eserlerinden yararlanmışır.⁹⁵

Oldukça önemli işlerin üstesinden gelmiş ve başarılı olmuş olan Augustus, M.S. 14'te ölmüştür. Yaptığı işleri içine alan siyasi vasiyetnamesinin kopyeleri Ancyra (Ankara) 'da Roma ve Augustus Tapınağı'nın duvarlarına yazılmıştır.

91.Eski Roma'da Atlılar sınıfı (Eguites) , devletin mali müteahhitleri idiler. Yani, mültezimler bunlardan çıkıyordu. Bunlar, çoğu zaman bir eyaletin vergisini birkaç yıllığına kiralarlardı. Çeşitli yerlerin gelirlerini kiralamak amacıyla büyük sermayeli şirketler kurmuşlardır. Demircioğlu,A.g.m.,s.457. ; Uygarlık Ansiklopedisi,C.V.s.76.

92.Berki,A.g.y.,s.37.

93.Edward Vön Tunk,Das Römische Imperium Das Oströmische Reich,Zurich,1958,s.186.

94.Din ile ilgili yapılan işler için bakınız,Monumentum Ancyranum,VII.104.- IX.105.- X.106.- XXXIV.122.- XXXV.123.

95.Eskiçağ Tarihi,s.231.

SONUÇ:

Cumhuriyet dönemi, başlangıçta, Patriciler'in yönetime egemen olmaları nedeniyle aristokratik bir nitelik gösterir. Bu aristokratik nitelikli yönetimi Senatus aristokrasisi olarak da nitelendirebilir. Cumhuriyet'te Comitia Curiata aristokratik, Comitia Centuriata Timokratik (servet, şan ve üne dayalı yönetim), Comitia Plebis Tributa ise demokratik bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ünlü Roma tarihçisi Polybios'un değerlendirmesine göre Roma yönetimi, tarihe gelişiminde monarşik, aristokratik, timokratik ve demokratik unsurların karışımından meydana gelmekteydi.

Principatus'luk döneminde ise Cumhuriyet'çi ve monarşik unsurların karışımını görmekteyiz. Bu dönemde yasama ve yargı yetkililerinin büyük bir bölümü Princeps'in elinde toplanmaktaydı. Yürütme yetkisinin ise -Cumhuriyet dönemindeki önemini kaybetmekle beraber- yine Magistratus'ların elinde toplandığını görmekteyiz.

Augustos, Monumentum Ancyranum'da M.Ö.27 yılında Cumhuriyet'i tekrar bütün kurumlarıyla kurduğunu, Princeps Senatus olarak kendisinin yalnız anayasaya uygun bir meclisin Primus Inter Pares'i (eşitler arasında birinci, önde giden) olduğunu söylemekteydi. Augustos, Principatusluk yönetiminde ne bir yüksek Magistrats ne de uygun olmayan bir Dictatör değildi. Tüm hareketlerinde, anayasal çerçevede içerisinde hareket etmiş ve bütün yetkililerin anayasaya uygun olmasına dikkat etmiştir. Yaptığı düzenlemelerin hiçbiri Cumhuriyet anayasasına aykırı olmamıştır. Cumhuriyet'in tüm kurumları, işlevleri doğrultusunda tekrar işlerliğe kavuşturulması bunun yanında da yeni kurumlarkurulmuştur.

Augustus, babalığı olan Caesar'ın "İmparator Ceasar Divi Flius Augustos" ünvanını Ceasar'dan miras kalmışçasına gerçekten ismi olarak kullanılmıştır. Bunun yanında ünlü Monumentum Ancyranum'da yaptıklarının bir savunmasını yaparken, kendisini Divi Flius (Tanrının oğlu-tanrılaştırılmış) olarak nitelemekte ve İmparator'a tapınımı ortaya çıkarmakta idi.

Augustus, Cumhuriyet'in bunalımından en iyi şekilde yararlanarak, elde ettiği anayasal yetkilerin çerçevesini genişletmiş, devletin en önemli kişisi durumuna gelmiştir. Kurduğu Principatus'luk yönetimi, Cumhuriyet'inde sonunu beraberinde getirmiş, ileriki aşamada da yönetimin Dominatus'a dönüşmesinin şartlarını hazırlamıştır.

M.S.284'ten sonra Roma yönetiminde İmparatorların Deus et Dominos (Tanrı ve efendi) ünvanlarını taşadıklarını ve tam bir mutlakiyet yönetimine girdiklerini görmekteyiz. Diocetianus'tan itibaren doğunun monarşi sistemi bütün kurumlarıyla egemen olmuştur.